

UNIVERZITA KARLOVA
Katolická teologická fakulta
Katedra systematické teologie a filosofie

Mgr. Anna Vašková

Křesťanské motivy v básních Jana Zahradníčka

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D.

Praha 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. prosince 2019

Mgr. Anna Vašková

Bibliografická citace

Křesťanské motivy v básních Jana Zahradníčka [rukopis]: Diplomová práce / Anna Vašková; vedoucí práce: Ctirad V. Pospíšil --Praha, 2019. -- s. 78.

Anotace

Práce si klade za cíl zachytit vývoj a proměnu náboženských motivů v básních Jana Zahradníčka a na jejich základě reflektovat fenomén víry v básnickově životě s ohledem na životní události, které ji formovaly. Zároveň se práce snaží vymezit základní spirituálně teologická východiska Zahradníčkovy poezie a poukázat na těsný vztah mezi literaturou a teologií. Hlavní část práce se věnuje christologické a soteriologické analýze: biblickým východiskům, christologickým titulům, teologii vtělení, tajemství Ježíšova života, teologii kříže a v neposlední řadě soteriologickým modelům.

Klíčová slova

Jan Zahradníček, christologie, soteriologie, systematická teologie, teologie a umění

Christian motifs in the poetry of Jan Zahradnicek

Abstract

The goal of this thesis is to capture development and change of religious motifs in poems of Jan Zahradnicek and reflect on them the phenomenon of faith in poet's life with respect to the life events that shaped it. The thesis tries to define basic spiritual theological starting points of Zahradnicek's poetry and to point out the relationship between literature and theology. The aim of this work is to find and examine the constant features and development of Zahradnicek's Christological reflection: biblical basis, christological images, incarnation, mystery of Jesus' life, theology of the cross and soteriology.

Keywords

Jan Zahradniček, Christology, Soteriology, Systematic theology, Theology and art

Počet znaků: 24 762

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala prof. Ctiradu V. Pospíšilovi za vedení této diplomové práce a za veškerou pomoc s jejím vypracováním.

OBSAH

Úvod.....	8
1. Život Jana Zahradníčka.....	11
1.1. Dětství na Vysočině.....	12
1.2. Život v zajetí <i>Babylonu</i>	12
1.3. Návrat ztraceného syna.....	14
1.4. <i>Bud' pochválen, můj Pane, spolu se vším stvořením</i>	16
1.5. Pod bičem milostným a válečným.....	19
1.6. <i>Blaze vám, když vás budou tupit a pronásledovat</i>	20
1.7. Znamení moci.....	22
1.8. Dům strach.....	24
1.9. Brána nebe.....	28
2. Básník a mystik.....	30
2.1. Proměny Zahradníckovy poezie.....	31
2.2. Náboženství a poezie.....	32
3. Christologická a soteriologická analýza.....	35
3.1. Biblické motivy a inspirace.....	37
3.1.1. Starozákonní motivy.....	39
3.1.2. Novozákonní motivy.....	42
3.2. Christologické tituly.....	46
3.2.1. Bůh - Stvořitel - Tvůrce.....	47
3.2.2. Kristus.....	48
3.2.3. Pán.....	50
3.2.4. Eucharistické tituly.....	50
3.2.5. Syn.....	51
3.2.6. Tvář.....	52
3.2.7. Slunce.....	53
3.2.8. Beránek.....	53
3.2.9. Pelikán a Srdce.....	53
3.2.10. Král - Vládce.....	54
3.2.11. Ženich.....	54
3.2.12. Slovo.....	55
3.2.13. Spasitel.....	56
3.2.14. Ostatní christologické tituly.....	56
3.3. Teologie vtělení.....	58
3.4. Tajemství Ježíšova života.....	59
3.4.1. Početí z Ducha svatého a vztah k Panně Marii.....	60
3.4.2. Ježíšovy zázraky.....	61
3.5. Teologie kříže.....	62
3.5.1. Básníkův kříž.....	63
3.5.2. Kristův kříž.....	64
3.6. Soteriologické modely.....	65
3.6.1. Kříž jako zadostiučinění.....	67
3.6.2. Kříž jako vykoupení a cena naší spásy.....	69
3.6.3. Kříž jako oběť.....	70
Závěr.....	72
Seznam literatury.....	76

„báseň je jiskra, která odletí z kovadliny, kde se kuje zbroj duše, – nic víc. Vlastní zápas se odehrává někde jinde než v básni, kde se míchají jenom odlesky plamenů, kde je cítit krev, čoud, hnis a kdovíco ještě. Pravá báseň je jenom odlesk, jenom svědectví, že se děje něco krásného a slavného. Ale toto svědectví nemá platnosti ustavičné, platí jen pro tu chvíli, a potom, potom se mohou dostavit a také dostavují stavy naprosto opačné, a člověk (básník) je zase takový, jaký byl před zápasem, ne-li ubožejší... To jenom světci nikdy neztrácejí ani krůček z dobyté půdy a krok za krokem postupují stále vpřed, každý den o kousíček, každý den o překonání nějaké slabůstky se dobývají k dokonalosti. Básníkovi však po skončení zápasu (nemluvím teď o básnění po stránce řemeslné) nezbývá nic v ruce, protože kromě odlesků vlastně nic v ruce neměl, a z těch není možno být (na)živu.“¹

Jan Zahradníček

¹ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček: Čtení o básníkovi z let 1930-1960*. Praha: Institut pro studium literatury, 2018. s. 268.

ÚVOD

Každý kraj si nese svou neopakovatelnou tvář, kterou se odlišuje od všech ostatních. Tvářnost kraje vytváří především krajina, která se stává první představou světa pro nově narozené, s dětstvím a dospíváním se její charakter postupně otiskuje do mysli člověka, tak jak se pomalu proměňují jednotlivá roční období spojená s určitými krajovými zvyky, které odráží místní hodnotový a kulturní rámec společenství. I když pak někdo v dospělosti opustí svou rodný kraj, nese si v sobě stopu svého kraje, která jej v mnoha ohledech ovlivňuje po zbytek života.

Vysočina je krajem kopcovitým a kamenitým, v zimě zabaleným do sněhu a mrazu, který zvláště dříve nenabízel jednoduché podmínky pro život, místní obyvatelé stálo velkou námahu obhospodařování půdy, avšak o to víc se obraceli k Bohu, o jehož spravedlnosti a milosrdenství byli vychováváni svými rodiči. Možná právě zde můžeme hledat vysvětlení takového výskytu katolických spisovatelů v 1. pol. 20. století. V žádném kraji nepůsobilo zároveň tolik katolických intelektuálů jako právě na Vysočině.

Jako první se v této skupině zrodil Otokar Březina, jehož hymny volných veršů obračející se do kosmu k transcendentnímu Bohu byly v dějinách české katolické literatury něčím závratně novým, a Březinovi se tak podařilo pozvednout katolicky orientovanou literaturu jako rovnocenného partnera k dobové světské literatuře. Blízkým přítelem Březiny byl kněz Jakub Deml, jenž si našel v literatuře svůj specifický projev a z jeho Tasova se stalo do určité míry poutní místo, které řada nastupujících katolických autorů s oblibou navštěvovala. Jakub Deml po určitou dobu úzce spolupracoval s Josefem Florianem, který ve Staré Říši vybudoval vydavatelství, které si do poslední chvíle udrželo charakter rodinného „podniku“, který téměř nikdy nevynášel, protože Florian se za každou cenu nechával vést svým záměrem budovat vzdělanost prostřednictvím knih, a proto je rozdával i zdarma. Poezie Florianova přítele Bohuslava Reynka, který svou víru Boha prožíval ve svém osobním ráji v Petrkově, se vyznačovala jistým melancholickým přesto až někdy mystickým dojmem, který vtiskl i do svých grafik. Novou nastupující generaci vysočinských katolických intelektuálů tvořil básník Jan Zahradníček spolu se svými přáteli, literárními kritiky, Bedřichem Fučíkem, Rudolfem Černým a Milošem Dvořákem, které doplňovali katolicky orientovaní literáti z jiných koutů země: František Hrubín, Jan Čep, Miloš Dvořák, Albert Vyskočil, Emanuel Frynta aj., a tak došlo během

první republiky k obrození katolického literárního baroka, které se plynule rozvíjelo vedle levicově a demokraticky laděné literatury.

Rozkvět katolicky orientované literatury utnula druhá světová válka a po chvíli svobody bylo její vydávání definitivně potlačeno a mnozí literáti byli odsouzeni ve vykonstruovaném procesu k mnoha letům odnětí svobody. Díla pak byla vydávána v exilových nakladatelstvích. Čtyřicetileté přerušení mělo za následek, že se už nikdy na tuto generaci nenavázalo a dodnes můžeme jen s obtížemi hledat katolické autory, jejichž tvorba se alespoň částečně podobá generaci první republiky.

Jeden z příběhů katolicky orientovaných literátů poznamenaných komunistickou perzekucí vystupuje obzvláště do popředí, provázelo jej celoživotní přijímání kříže svého těla, po válce nařčení z kolaborace, na začátku 50. let ve vykonstruovaném politickém procesu odsouzení ke 13 letům vězení, nejprve ztráty svobody a později i smrt dvou dcer a po konečném nabytí svobody přibližující se náruč smrti. Jan Zahradníček se od ostatních autorů odlišoval nejen vzhledem, ale do určité míry i viděním světa. I když se všichni obraceli ke stejnému Bohu, vyznávali stejnou víru, přec je spiritualita básníka z Vysočiny něčím neobvyklá. Dnem svého úrazu nedobrovolně přijal celoživotní úděl muže, který zakoušel posměch mnohých, odmítání ženami, které vše činilo mnohem zranitelnějším. Básník si musel především ve svých očích vybojovat důstojnost, která se nutně týkala i identity Božího syna, a vedla přes období bujarého života v Praze a potom definitivního ukotvení na Vysočině.

Díky dochované korespondenci s Františkem Hrubínem a zvláště Janem Čepem vidíme základní znaky básnickovy spirituality, jež stojí na bezmezné důvěře v Boží vedení a pokoře snoubící s chudobou, celá zářávaná vírou v ochranu Panny Marie a národních patronů, kteří se v dobách zlých stávají korouhvemi, pod jejichž vládu se utíkáme. Jsme svědky předkoncilního obrazu duchovního života, který byl do velké míry formován lidovou zbožností, papežskými reformami Pia X. v oblasti praxe častého svatého přijímání, a vztahem k církvi, která byla v očích básníka nedotknutelná.

Zahradníčkovy básně představují v první řadě životopisnou reflexi básnickova života, jednotlivé verše míří na samé dno básnickovy duše, čtenář je svědkem celoživotní cesty, vnímá Zahradníčkovy pocity a nahlíží do jeho vztahu s Kristem, ke kterému se obrací nejčastěji. V druhé řadě svědčí o společensko-historických proměnách, které jsou analogicky srovnávány s pašijemi.

Předkládaná práce blíže seznamuje nejen se samotným životem Jana Zahradníčka, ale především s teologickou reflexí jeho tvorby. V básních se objevují rozmanité

náboženské motivy, které se ve větší nebo menší míře dotýkají většiny teologických disciplín. Práce se zaměřuje především na christologickou a soteriologickou reflexi, jež vytváří základní obraz Zahradníčkovy víry a jež je nutně doplněna určitou spirituální analýzou, bez níž nelze uchopit první zmíněnou. Tento pohled je však prvním z mnoha pohledů na básnickou tvorbu a jeho duchovní život, jiný přístup by mohl představovat např. čistě mariologickou nebo spirituální reflexi, která by ještě hlouběji zkoumala autorův život.

Christologická a soteriologická analýza je podložena všemi básnickými sbírkami a zároveň je doplněna básnickými eseji² a také korespondencí³. Kromě jiného čerpá i z dochovaných vzpomínek Zahradníčkových přátel. Je třeba doplnit, že vzhledem k povaze textu lze citovat z autorových básní jen v omezené míře, i když by bylo mnohem přesnější uvádět větší celky básní, a dále je třeba připomenout, že se nejedná o analýzu teologického díla, kde vidíme smysl myšleného mnohem jasněji, máme před sebou poezii, jež je zahalena do metafor a symbolů, a proto mnohdy není v možnostech čtenáře odhalit jejich pravý smysl, a proto se nelze někdy vyhnout subjektivnímu hodnocení.

Úvodní kapitola obsahuje poměrně detailní zachycení autorova života, které je však naprosto výchozí pro christologickou a soteriologickou analýzu díla. Zahradníček není teolog, jeho záměrem jistě nebylo předložit kompletní christologii a soteriologii, neteoretizoval o teologických disciplínách, ale jejich obsah žil a ztělesňoval ho do svých veršů.

Druhá kapitola se zabývá obecnou charakteristikou Zahradníčkových básní: co poezie pro básníka znamenala, jaký ji přikládal smysl, jak pojímal osobnost básníka, a především bytostné spojení poezie s náboženstvím. Pro interpretaci básní je nutné znát nejen autorův život, ale i jeho způsob psaní poezie.

Třetí kapitola představuje samotné jádro práce. Christologické reflexi předchází starozákonní a novozákonní východiska. V Zahradníčkových básních můžeme reflektovat témata z teologie vtělení, tajemství Ježíšova života a teologie kříže, která představuje základní kámen básnických veršů a života. Ježíšovu smrt na kříži doplňuje její soteriologické zpracování, které přináší básníkův pohled na spásu přinesenou Ježíšem.

² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček. Dílo III.* Praha: Český spisovatel, 1995.

³ HRUBÍN, František - ZAHRADNÍČEK, Jan. *Ve znamení „jadis“... Příbram: Pistorius & Olšanská, 2018.*
ČEP, Jan - ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korespondence 1939-1943.* Praha: Aula, 1995.

1. Život Jana Zahradníčka

*„Mám pocit, že svými verši něco pokleslého zdvihám, něco sehnutého napřímuji,
něco rozděleného spojuji, něco ohroženého chráním
a něco zarmouceného utěšuji.“⁴*

Pro každého umělce platí, že dílo v sobě do určité míry zrcadlí životní zkušenost, vlastní interpretaci světa a především životní příběh. Umění se tak stává odleskem umělcova vnitřního světa. Málokdy se však setkáváme s dílem, které by od začátku do konce bylo tak moc prodchnuto osobností autora, takovým způsobem odhalovalo autorovo vidění světa a zprostředkovávalo postoj autora jako právě v Zahradníčkově tvorbě. Bez toho aniž by čtenář znal základní biografické údaje, dokáže z autorovy tvorby vyčíst vše podstatné. Necháme-li se provést celým Zahradníčkovým dílem zjistíme, že jeho básně provázejí dvě linie: vztah k rodnému kraji a hluboká až mystická víra v Boha.

Už samotné rodiště jako by předurčovalo básnické směřování Jana Zahradníčka. Rodný Mastník se nachází nedaleko Třebíče, ve které se narodil Vítězslav Nezval, nedaleko leží Jaroměřice nad Rokytnou, ve které prožil poslední etapu svého života Otokar Březina, o pár kilometrů dál leží Tasov, útočiště Jakuba Demla, a v těsné blízkosti se také nachází Stará Říše, ve které vzniklo podivuhodné katolické vydavatelství Josefa Floriana, jehož význam sahal daleko za hranice regionu. Zde také během války žil Bohuslav Reynek, jehož rodný Petrkov leží také na Vysočině. Z dochované korespondence je doloženo, jak výrazně tyto osobnosti Jana Zahradníčka ve své tvorbě ovlivnili, nejen v samotném řemeslném provedení básní, ale především v duchovním ladění poezie.⁵ V okolí Třebíče se narodili i budoucí Zahradníčkoví přátelé, literární historik a překladatel Bedřich Fučík a spisovatel Rudolf Černý. Vůbec je zajímavé se podívat na zajímavý fenomén tolika katolických literátů v rámci jednoho regionu. Jednou z možných interpretací je samotná interpretace skrze krajinu. Vysočina se rozléhá na Českomoravské vrchovině, která vytváří kopcovitý a kamenitý terén, který vždy znesnadňoval zemědělskou práci, a tak bylo obstarávání obživy spojeno s velkým úsilím, snad kvůli tomu se zde lidé mnohem víc obraceli k Bohu. Pro básníky žijící na Vysočině a píšící o krajině je typické, že si všimají motivu půdy. Vnímají silné spojení s půdou, které je zároveň spojuje s Bohem.

⁴ ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987. s. 182.

⁵ *Bermudský poetický trojúhelník nad Vysočinou* [film]. Režie Ljuba Václavová. Česko, 2014.

1.1. Dětství na Vysočině

Jan Zahradníček se narodil do rolnické a hostinské rodiny. Zahradníček byl ze sedmnácti sourozenců, z nichž se jen sedm dožilo dospělosti.⁶ V rodném Mastníku byl vychováván rodiči, kteří se živili prací vlastními rukou, nebyli vzdělaní, přesto jejich víra se stala vzorem Zahradníčkovy víry. Když čteme Zahradníčkovy verše, nerozprostírá se před námi vztah s Bohem, který by byl kosmickým a transcendentálním vzednutím básníka jako tak vidíme u Březiny, ale naopak vidíme tradiční, v mnohém až barokní víru, která není obtěžkána žádnými složitými teologickými konstrukty, ale zakládá se na ryzi a bezelstné důvěře v Boží Prozřetelnost. Skrze jeho dětství na moravském venkově chápeme, proč se v Zahradníčkově tvorbě opakovaně objevuje motiv korouhve. Korouhev, která se nese v liturgickém průvodu při slavnosti Božího Těla, která je nesena chudými poutníky, kteří každoročně putují na pouť k Panně Marii. Na korouhvi je výjev nějakého světce, takže se jím deklaruje, ke komu se poutník utíká, ale zároveň se stává deklarací víry, demonstrací, ke komu se člověk obrací. Skrze jeho dětství můžeme porozumět jeho vztahu k Panně Marii. Je dochováno, že chodil na pouť do Přibyslavic. Vidíme zde jasně, že náboženství není pouhým básnickým motivem a inspirací, „*nýbrž denním obcováním a ústředním smyslem života.*“⁷

Rodiče dali Zahradníčka nejdříve na krejčovský obor, ale po nutném doučování z latiny přestoupil na třebíčské gymnázium, na které již v té době studoval Vítězslav Nezval nebo Bedřich Fučík. Na gymnáziu začal s nimi vydávat svůj první časopis, ve kterém vycházely jeho první verše. Jako gymnazista navštívil také Otokara Březinu, ze setkání si odnesl rozporuplné emoce⁸, jehož vliv na básníka vidíme na mnoha místech podobnou výstavbou básní.

1.2. Život v zajetí *Babylonu*

Po maturitě odešel studovat do Prahy na Filosofickou fakultu UK knihovnický obor. Život v Praze zahájil novou etapu v Zahradníčkově životě, která měla zásadní vliv

⁶ ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*, s. 169.

⁷ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 256.

⁸ „*Nemohl jsem se zbavit dojmu, že v tom velekněžském gestu, se kterým mne Březina přijal, je něco hraného. Že se stylizuje v jistém smyslu, aby působil dojmem velkého básníka. Že přechází z vnitřku na venek a zastírá svou přirozenou vnější tvář, aby nebylo znát žádný z těch rysů, které jí vtisklo malé městečko. A to mne rozčarovalo. To zbavilo Březinu mystické tváře, kterou až dotud byl v mých očích obklopován.*“ KALISTA, Zdeněk. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. Mnichov: Obrys/Kontur, 1988. s. 16-17.

na jeho uměleckou tvorbu. Do Prahy přišel jako moravský student, jehož hrb na zádech a nízká postava, doživotní stigma nehody z raného dětství, představoval zpočátku terč posměchu. Zlepšení přineslo seznámení se starší i mladší básnickou generací, Zahradníček byl mezi literáty pozitivně přijat a s některými z nich ho později poutalo celoživotní přátelství, např. s Františkem Halasem, Janem Čepem, Františkem Hrubínem, Emanuele Fryntou a řadou dalších. Seznámil se s Rudolfem Černým, který pochází z nedalekých Moravských Budějovic a s Milošem Dvořákem a Albertem Vyskočilem, kteří zakládají revue *Tvar*, ve kterém Zahradníček publikoval své verše.

Zahradníček se v Praze ocital v existenciální nejistotě a milostné vyprahlosti. Především nezájem ze strany žen podporovaly jeho už tak nevyrovnání se se sebou samým. Proto velmi brzy začal svou bolest utápět v alkoholu, a jak vzpomínal Bedřich Fučík, jeho dobrodružství byla čím dál častější a většinou se stejným scénářem. Opil se a pak přišel celý skleslý s omluvami a výčitkami svědomí.⁹ Moc dobře si uvědomoval bezcílnost takového života. Na základě těchto pocitů vyšla jeho první sbírka *Pokušení smrti*, která odráží Zahradníčkovu melancholii spojenou s jeho životem ve velkém městě. Ve verších se zrcadlí pocit marnosti, hledání smyslu života, pravého životního naplnění. Nejedná se však o básně rezignující nebo pesimistické, Zahradníček v nich dává na odiv pokušení, která ve svém dospívání v Praze zažíval, jedná se o pokušení, která lákají na scestí. Zde se dostáváme k tomu, že se dá Zahradníčkův život v mnohém připodobnit k Ježíšově životu. Zde se nacházíme na poušti, kde je Ježíš pokoušen a sváděn, kde je mu nabízeno všechno bohatství světa, avšak za cenu vzdání se sebe sama. To stejné se nabízí i Zahradníčkovi v Praze, Zahradníček však dává raději přednost moravské vesnici a samotě.

O tom, jak moc se trápil píše v *Písni mladého žebráka*: „*A jenom bolest je má! / Zvadlé je tělo mé, zvadlé a v horečce těžké se zmítá. / Jakoby pod tíží břemene, jež nesu na bedrech od dětství, / páteř má zkřivena a bytost má celá – toť svědectví, / že minulo jaro mé a bez léta podzim mě vítá.*“¹⁰ Přesto později reflektoval, že všechno mělo v jeho životě smysl.¹¹

⁹ FUČÍK, Bedřich. *Čtrnáctero zastavení*. Praha: Triáda, 2016. s. 267.

¹⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček. Dílo III*, s. 361.

¹¹ „*Ale teď už začínám rozumět, že není náhodný můj původ z rodiny selské, z předků po otci i po matce, kam až možno zjistit, sedláků, že ne náhodou leží můj rodný kraj na západní Moravě v blízkosti Jaroměřic Otokara Březiny a Tasova Jakuba Demla, že ne náhodou jsem studoval na třebičském gymnáziu a že v Praze na filosofii v letech, kdy jsem toho nejvíc potřeboval, jsem se octl v přátelském ovzduší revue Tvar, redigované rovněž bývalými žáky třebičského gymnázia. Nebyly náhodné ty zdánlivě vnější okolnosti a nebylo náhodné všechno mé bloudění a tápání, a jak už bylo řečeno, začínám rozumět svému mládí skrze*

1.3. Návrat ztraceného syna

Po studiích žil střídavě v Praze a v rodném Mastníku, kde zažíval určitou očištnou fázi. Hledá zde sám sebe. Čte Augustinovo *Vyznání*, a tak se i Zahradníček sám činí vnitřní vyznání všeho negativního. Často se můžeme setkat v Zahradníčkově korespondenci s myšlenkami, že Zahradníček už nechce být stejný jako dříve, že častokrát bilancuje svůj život a snaží se očišťovat od všeho negativního. V Mastníku není zcela izolován od svých pražských přátel, hojně s nimi udržuje korespondenci, překládá, občas do Prahy zajede. Přesto se zažívá samotu, která však nevede do skepse, ale naopak ho vede k Bohu: „*A když jsem tu sám, a vidím svou nuznost, všechno se ve mně upírá k víře. Věřím, že Bůh je při mně, až že mě nadarmo nepoznamenal krutou milostí, věřím, že mám zde něco udělat, dosud tomu musím věřit, protože jsem vlastně ještě nic neudělal a ještě dlouho to bude trvat, než udělám něco pořádného, ale vím, že to mohu a musí udělat...*“¹² Také se zde stáváme svědky Zahradníčkovy konverze, která se v mnohém podobá obrácení sv. Františka z Assisi. Básník už netouží po přátelích a zábavě, ale naopak touží po chudobě: „*všemi svými silami se snažím odtrhnout od své minulosti a žít jinak. Je k tomu potřeba celého života silného a soustředěného, je třeba pustit k vodě velikou většinu známostí, odejít a nevracet se.*“¹³ A dále se svěřuje: „*Stává se mi vlastně jenom to, co jsem si vždycky přál a oč jsem se modlil, abych zůstal mezi strádajícími...Chci zůstat tvrdošjně při svém rozhodnutí, abych byl neprospěšný a neprospěchářský...*“¹⁴ Ve svých verších oslavuje chudobu a stvoření v duchu sv. Františka. Dokonce dostal i nabídku sepsat jeho životopis, ale nakonec jej nenapsal.

Stojíme u zrodu jeho básnické konverze, odtud přestávají být Zahradníčkovy básně pouze rytmickým uspořádáním veršů, ale stávají se jednotlivými formulkami modliteb. „*mé básně se staly modlitbami a chtěl bych jich tolik napsat, celou knihu, velkou knihu...Jen ať je Bůh u mne v těch chvílích, ať mnou protéká.*“¹⁵ Zde začínáme vidět zásadní rozdíl od ostatních katolicky orientovaných básníků. U Březiny, Reynka i Demla se setkáváme s verši, které svědčí o vztahu básníka a Boha, avšak čtenář je spíše pasivním pozorovatel tohoto vztahu, avšak v Zahradníčkových básních se lyrický subjekt

to, co dělám, a mám za to, že se tak děje u každého člověka, neboť „jest mnoho sklizní v životě, ale jest jenom jedna setba“.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček. Dílo III*, s. 28.

¹² VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 46.

¹³ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 115.

¹⁴ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 52.

¹⁵ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 54.

stává zprostředkovatelem mezi čtenářem a Bohem, a tak vytváří prostor pro buberovský vztah Já-Ty. Na tuto skutečnost upozornila řada literárních kritiků zvláště v období tvorby během okupace, kdy Zahradníčkovy básně považují za jejich vlastní slova, nicméně tato tendence začíná být patrná již v rané tvorbě.

Celá jeho roční proměna vnitřního světa se promítla ve sbírce *Návrat*, kterou vydal rok po vydání první sbírky a která se stává symbolickým návratem ke svým kořenům. Zahradníček našel svou životní jistotu, svůj cíl a smysl a k němu se žene ze všech sil. Životní proměně odpovídají i verše, které jsou melodičtější s pravidelným veršem oproti předchozí sbírce, ve které nepravidelné verše souznily s básnickovým životním pocitem. „protože jedině na tom teď záleží: chtít býti jiným než jsme (a i když se nám to nepodaří nebo jen tak maličko), ...Kdybychom nebyli rozbití, co bychom dávali dohromady?“¹⁶ A tento postoje doplňuje změna Zahradníčkova pohledu na své tělo: „Proto již budu ve svém těle rád/ tělo se promění a bude katedrála/ neboť mě proměnil již tolikrát/ můj tichý Bůh jenž z noci do mne sálá“.¹⁷ Přesto zůstává strach z blízkosti se ženou, i když by si sblížení se ženou přál: „Ten dávný žal jež hledával jsem v snění/ žal měkké vlasy žen a žena korouhev/ jež modrým soumrakem mi teskně vane v krev/ ten žal jak vlasy žen něžný strach přiblížení-“¹⁸

V básnické sbírce *Návrat* se často objevují básně, které jsou modlitbou, připomínají hymny z breviáře nebo lidové modlitby. Básně jsou vyjádřením návratu Zahradníčka k Bohu, který zakusil sílu Boha. Jsme svědky proměny, kdy básník vychází ze zahledění do svého nitra do světa kolem sebe, dochází zde k propojení s lidmi kolem sebe, ve vztahu ke společnosti a především národu. Zahradníček se stává pozorovatelem, který analyzuje situaci, nestává se však kazatelem ani mravokárcem, spíše s jemností proroka ohlašuje budoucnost národa, pokud se neobráť.

Básník, který je na cestě vnitřní proměny znovu prožívá bolestné pocity svého mládí a dospívání v mužství, všechny chvíle, které nebyly uzavřené, se znovu připomněly. Zahradníček o jednom pobytu v Mastníku napsal, že je pro něj peklem.¹⁹

¹⁶ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 135.

¹⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Návrat*. Praha: Sfinx, 1931. s. 102.

¹⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Návrat*, s. 118.

¹⁹ „Za ty dva měsíce v Mastníku jsem prožil hotové peklo. Nevím, jak je to u Tebe, ale já poznal, že místa, kde jsem prožil své dětství, jinošství a i kus toho, čemu by se mělo říkat mužství, jsou pro mne zatím téměř nesnesitelná. Nahrnulo se toho tam na mne tolik, všelijaké věci, které se staly dávno a pořád číhají a chtějí, aby se jim člověk zabýval, zkrátka, je to asi tím, že mi tam na všem moc a moc záleží, na každém plotě a na každé mezi, a musil jsem tam být pořád ve střehu...“
ZEJDA, Radovan. *BYL BÁSNÍKEM!*, s. 39.

Přesto už Zahradníček neopustí postoj obrácení, protože plně vědom svého Boha, nemůže jinak:

*Kdybych neměl své bolesti a Boha
kam bych se poděl se svým životem
má zranění jsou hluboká a mnohá
a na svou bolest často hřešil jsem*

*Ted' přítel oheň bdí a ohřívá mé chvíle
když od večera k večeru jsem sám
když svého Boha jen jak dítě zabloudilé
svým teplem zahřeji a v krvi kolébám*

*Co bych si počal v tomto osiřelém světě
kdyby můj Bůh se nepřeléval do mé bolesti
co by si počal Bůh beze mne bez dítěte
zde na světě kde žít je žít bez štěstí²⁰*

1.4. Bud' pochválen, můj Pane, spolu se vším stvořením...

„Čím víc zpívá básník na svém stromě genealogickém, tím zpívá správněji. Proto není nepodstatné, o čem zpívá. Jako nezaměnitelný a jedinečný jeho osud, jeho místo, které mu na světě vybrala Prozřetelnost, není mu lhostejná ani látka, kterou sytí svůj zpěv. Proto má každý básník kolem sebe krajinu s její atmosférou a s jejími sotva postihnutelnými zvláštnostmi, kterými se liší od všech ostatních míst na světě, a není náhodou, že to bývá jeho rodná krajina, nebo aspoň krajina jeho dětství, nebo aspoň krajina, kde mu poprvé spadly šupiny z očí, a on prohlédl.“²¹ Zahradníčkův návrat na Vysočinu vede ke kontemplaci krajiny svého dětství a dospívání, která se odrazila v následujících sbírkách *Jeřáby* (1930), *Žitlivé léto* (1930) a *Pozdravení slunci* (1930), kterým se pro celkovou povahu i motiv slunce přezdívá „sluneční“ etapa.²² V kontrastu k předchozím sbírkám jsou sbírky výbuchem Zahradníčkova optimismu, radosti z nalezení sebe sama, oslavy stvoření, která je provázena motivem sluneční záře, která se najednou začíná mohutně rozlívát. Vidíme zde obrazy krajiny propojeny s obrazy náboženskými. Spatřujeme zde jistý rozdíl mezi Zahradníčkem a Březinou, Zahradníček je hluboce uzemněn ke svému regionu, jeho verše jsou stavěny skrze konkrétní obrazy venkova, tak jak je měl před očima a do nich zapojuje i své náboženské motivy, na rozdíl

²⁰ZAHRADNÍČEK, Jan. *Návrat*. s. 18-19.

²¹ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček. Dílo III*, s. 22.

²²PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech: 1918–1945*. Praha: Torst, 2010. s. 948.

Březina nikdy takového zakotvení nedosáhl, i když na Vysočině žil, vždy zůstal ve svých verších bytostně kosmický bez konkrétního odkazu k nějakému regionu.

Venkovský původ znamená návaznost na předcházející generace, jedná se o dědictví, které je předáváno z pokolení na pokolení. Jeho život vychází z dědictví práce, modliteb, lásky. „*To, jak brali do rukou nástroje, jak klekávali v chrámech, jak táhli v procesích na poutní místa mariánská, jak se skláněli nad kolébkou, hladíce dětské vlásky, jak se k sobě blížili muž a žena v nocích svatebních, jak spínali křečovitě ruce k poslednímu šubnutí na posteli smrti, to všechno, tolikerými životy opakováno a tolikerou smrtí pročištěno, ožívá znovu ve mně, a protože mi bylo dáno slovo, ožívá to především v mém slově.*“²³

Básně vztahující se k rodnému kraji nepředstavují složitě vykonstruované básnické obrazy, ale jsou spontánním vyznáním básnickovy duše. Motivy čerpá především z rostlinné a přírodní fauny. I skrze přírodní motivy se projektuje Zahradníčkův vztah ke krajině. Zahradníček měl už od gymnaziálních let vášnivou zálibu v botanizování, který se v mnohém podobal Demlovým *Mým přátelům*.²⁴

Nejedná se však o izolovanou oslavu rodného kraje, ale prožitek přírody je úzce spojen s prožitkem víry. Na mnoha místech se jeho verše podobají chvalozpěvu stvoření sv. Františka. Zahradníček znovu a znovu zdůrazňuje svůj selský původ, jehož bohatství spatřuje v chudobě a prostotě, s jakou se přistupuje k životu.²⁵ Rodný kraj je pro něj cestou, která ho vyvádí z dosavadního bludiště, ve kterém se jeho duše potácela.

Za sbírku *Jeřáby* vyhrál cenu nakladatelství Melantrich, původně se sbírka měla jmenovat *Kroky variované na Výkřiky* – výkřiky radosti a úžasu nad životem.²⁶, nakonec se přiklonil k názvu, který symbolizuje Vysočinu. Pro F. X. Šaldu byl Zahradníček jasným vítězem soutěže, protože dle něj umí „*transponovat osobní hoře v tragicky radostnou extázi, sprízňující se se vším bolestně vášnivým děním vesmírným na podkladě umlčeného osobního já a jeho hoře...*“²⁷

²³ ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*, s. 184.

²⁴ Zdeněk Kalista vzpomíná, že při přesunu z věznice Na Cejlu na Pankrác měl jejich autobus poruchu, a tak zůstali čekat u silnici, než řidič poruchu opraví. Po dlouhé době viděli živou přírodu. Podíval se na Zahradníčka, který „*hladil květinu na silničním břehu jednu po druhé, usmíval se a nemluvil*“.

KALISTA, Zdeněk. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*, s. 40.

²⁵ „*Mně samému se zdá nejsprávnější to zdůraznění mého selství, pod kterým rozumím oproštění a zjednodušení, neproblematičnost (...) Co nejvíce věci pokládat za samozřejmé, za dané, aby potom co nejvíce síly zbylo pro život sám.*“

VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 262.

²⁶ FUČÍK, Bedřich. *Čtrnáctero zastavení*, s. 272.

²⁷ FUČÍK, Bedřich. *Čtrnáctero zastavení*, s. 273.

V básnické sbírce *Žíznivé léto* vidíme básníka, který žízni po zakoušení blaženosti stvoření, motiv žízně se pak různě variuje s pozadím moravského venkova, horlivého vyznání víry, liturgických svátků. Básník vidí rodnou krajinu v kontextu nekonečného vesmírného prostoru, je uchvácen krásou plodů Božího stvoření.²⁸ Zároveň se zde vrací ke svým alkoholovým dobrodružstvím, která ho v Praze zavedla do začarovaného kruhu: „*Všem těm, kdo v sobě zbloudili jak v lese,/ sklenice jednu marně nepil jsem, já dím./ Klikaté cesty mládí mého, obraťte se,/ k hospodám spěchajíce s pocestným./ Necht' listy špatně popsané se v čisté změni,/ necht' ztráta navrátí se v dlaň a voda ku prameni.*“²⁹ V této sbírce se také výrazně objevuje fascinace spiritualitou sv. Františka, u něhož byl zaujat vztahem k chudobě a zde napsal báseň *Bujará chudoba*, která je analogií k nevěstě sv. Františka, ve které se refrénovitě opakuje „*Bujará chudobo, já s tebou jsem ženat*“.³⁰

Čím hlouběji Zahradníček poznává sebe samého, čím víc proniká do tajemství svého života a rozpoznává v jednotlivých okamžicích svého života otisky Božího působení, tím víc se dostává religiozita do jeho básní. Proto sbírka *Pozdravení slunci*, je odrazem víry, která plně básníka prostoupila, takže se křesťanské motivy promítají do každého básnického děje, navíc už nejsou jen ohraničeny hranicemi jeho rodnou vesnicí, ale Boží přítomnost prostupuje i město, kudy Kristus prochází a proniká každé místo svou Boží přítomností.³¹

Jeho definitivní zakotvení na moravském venkově je stvrzeno v létě roku 1937, kdy se přestěhoval ke svému švagrovi P. Janu Dokulilovi do Uhřínova, který zde působil ve farnosti a kromě toho sám působil jako básník a překladatel.

Zahradníček vnímá proměnu společnosti, vnímá politické dění, které se děje za hranicemi zatím svobodného Československa a postupně opouští své opojení rodnou krajinou a přechází do bojovného tónu, kterým chce burcovat ostatní, aby přišli národu na pomoc v těžkých chvílích: „*Nyní však udeřila hodina roku a hodina dějin, kdy nikdo nesmí zůstat doma, kdy je třeba vykročit a udělat to velkodušné gesto důvěry ke všemu tomu, co přichází shůry a z dálky, k Bohu a ke všem těm dávným zřízením, které Bůh v své moudrosti vybral a uspořádal, aby nás jimi vedl.*“³²

²⁸ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 464.

²⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žíznivé léto*. Praha: Melantrich, 1935. s. 21-22.

³⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žíznivé léto*, s. 53-54.

³¹ MED, J. Pod vším je radost...*Pozdravení slunci*. Brno: Blok, 1991. s. 74-75.

³² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček. Dílo III.*, s. 50-51.

1. 5. Pod bičem milostným a válečným

Období války zastihlo Zahradníčka v Uhříněvsi, kde zůstal po celou dobu. Spolu s Janem Dokulilem se podíleli na úkrytu manželky generála Ludvíka Svobody.

V roce 1940 začal redigovat revue *Akord*³³. Ve stejném roce vyšla básnická sbírka *Korouhve* představovaly hlas volajícího na poušti. Jako hlas Jana Křtitele zaznívá hlas Jana Zahradníčka, který v době nebezpečí hlásal Krista trpícího následovaného v činech svatých, jejichž ochrana je silnější než všechno nebezpečí. Korouhev již v antickém Římě symbolizovala autoritu, do jejíž ochrany se uchýlovali vojáci a pod jejímž jménem bojovali. Jednotlivé korouhve nesou vyobrazení jednoho z českých patronů. Na konci roku 1940 si Zahradníček napsal do deníku: „*A i já jsem tak obnažen, tak přiražen k zemi dlouhými hřebíky mrazu a nemohu se hnout. A má veliká láska, která nemá v očích lidí ceny pražádné a je u nich spíše známkou mého zavržení, mě otvírá až do útroby, až do rozdělení kloubů a kostí (...) Napadlo mě v poslední době častokrát, že kromě Jak. Demla a mne nechápe nikdo daleko široko kolem, a také to nikdo na vlastní kůži nezažil, co to je být proklet, zavržen od lidí, pošlapán, popliván a pocákán nejhorsším neřádem.*“³⁴

Zahradníček v tomto období vydává básnickou sbírku *Korouhve* (1940), *Pod bičem milostným* (1944), *Žalm roku dvaadvacátého* (1945), *Svatý Václav* (1946) a *Stará země* (1946). Jan Čep vidí skrze sbírku *Korouhve* Zahradníčkovu duši prostoupenou Eucharistií, které pak prozařuje jeho verše.³⁵ Reynek u sbírky *Stará země* sleduje odkaz na Březinu: „*...to je jako nejhymničtější Březina, ale jste to jen Vy, vyrostlý z jasných tradic baroka a českých polí a české zbožnosti.*“³⁶

Některí vidí v bezbrannosti Boha proti člověku, který se dopouští zločinu, stvrzení pochybnosti o Bohu, který je všemohoucí a milující člověka. Zahradníčka naopak vede k vyznání víry, jelikož Bůh se kvůli člověku stal bezbranným. A v tomto paradoxu přijímá Boha a skrze něj přijímá ponížení i všechny hrůzy, které postihují národ, avšak

³³ Katolicky orientovaný měsíčník vydávaný v letech 1928-1944 a 1945-1948.

³⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček. Dílo III*, s. 293.

³⁵ „*Tys u nás jediný uskutečnil – zcela integrální a beze zbytku – jediný div katolické poezie. Není pochyby, že ti předpokládá také naprosté proniknutí osobního života kvasem evangelia a světlem Eucharistie; tvé slovo je skrz naskrz prozářeno Eucharistií, a sděluje tento intimní žeh všemu stvoření, do poslední travičky, do posledního zažbluňknutí pramene a zákrutu cesty. Tvá příroda je opravdu pokřtěna a žije každým dechem z chleba andělského, celá naše drahá země nabízí své tělo k této nadpřirozené proměně, stává se jeho tělem...*“

VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 257.

³⁶ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 372.

neznámají rezignaci vůči utlačovatelům, ba právě naopak v ní nachází v sobě sílu vzepřít se jim. A právě v tomto tkví klíč k pochopení Zahradníčka.³⁷

V roce 1940 se v Uhříněvsi seznámil s Marií Bradáčovou, neteří jeho bytné. Pro Zahradníčka, který se celý život potýkal s tělesným handicapem, kvůli kterému musel vynaložit mnohem víc energie, aby si vybojoval respekt ostatních, který prošel básnickou iniciací a následnou hlubokou reflexí sebe sama, způsobil opravdový zájem Marie citové zemětřesení: „*Nesmím od sebe zahánět ten pocit vyvrženosti, abych k němu nebyl zase násilně a brutálně přiveden někým jiným. Jsem, jaký jsem...a ona, která přese všechno, přestože vidí, jaký jsem, přestože slyší o mně, co říkají jiní, má tolik odvahy, že se ke mně obrací, že se ke mně hlásí, že mi zůstává nablízku. Tu odvahu jí jistě nevnuká její tělo, to je odvaha bytostí čistých, které jejich tělo oddaně poslouchá. Proto necítí rozporů a je odhodlána k obětem, nad jejichž cenou trnu úžasem a bázni.*“³⁸

Dne 15. října 1945 se s Marií oženil. Marie Bradáčová se pro něj stala nejen manželkou a matkou jeho dětí, ale především oporou v nejtěžších životních chvílích. Nespravedlivě se ukazuje na těžký úděl básníka a zapomíná se na jeho ženu, která musela sama snášet těžkosti během manželova věznění a i přes svůj vysoký věk zůstala ženou pevného ducha.³⁹ O Zahradníčkově vztahu ke své ženě vypovídá básnická sbírka *Pod bičem milostným* a potom především básníkovy korespondence z vězení *Mezi námi prostřena noc*.

1.6. Blaze vám, když vás budou tupit a pronásledovat

Po válce se hledali i na poli kultury zločinci druhé republiky a protektorátu, kteří mravně i politicky selhali. Mnozí spatřovali jako jasný důkaz Zahradníčkova konfidentství, že mu za války vycházela díla na rozdíl od jiných literátů a že se před válkou ve stati *Pláč koruny svatováclavské* vyjádřil nechvalně o první republice a Masarykovi.⁴⁰ V závěru roku 1945 Zahradníčka obžalovaly levicové časopisy *Kulturní*

³⁷ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 379.

³⁸ „*Mám k ní tak blízko, jako jsem dosud neměl k žádné jiné ženě – snad kromě matky – protože až dosud jsem nedostal od nikoho té odpovědi, kterou jsem uslyšel od ní. Nezaslechl jsem dosud ozvěnu vlastního hlasu v jiné bytosti, a teď, když se tak stalo, můj Bože, jaké překážky se postavily mezi nás! Přijímám to pokorně, jako to přijímá ona. Má naděje se podobá šílenství.*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 294.

³⁹ Neznámi hrdinové: Žena básníka. Česká televize [online]. [cit. 2019-11-20]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10204458965-neznami-hrdinove/210452801390015-zena-basnika>

⁴⁰ Nejvíce byl ostrakizován za následující pasáže: „*Teď však je rozhodnuto a ty, růžová pusinko, která jsi, je tomu sotva půl roku, s velmocenským pošišláváním prohlašovala, že s henleinovci jednat nebudeme, ty*

politika a *Tvorba* z kolaborace s E. Moravcem, údajného členství v Lize proti bolševismu a privilegovaného života na výsluní protektorátu a požadovali, aby se Zahradníček vzdal práce redaktora v nakladatelství Akord. Největší útok směřoval z pera Karla Běhounka, který celou kampaň proti Zahradníčkovi rozpoutal článkem *Co hledají v české kultuře*⁴¹ z 1. prosince 1945, kde Zahradníčka spojuje s lidmi kolem E. Moravce, až nakonec pronese velmi vážnou obžalobu vztahující se k Zahradníčkovi a „jemu podobným“: „*Všichni jsme měli dost toho, že co jsme dělat musili. Ale jestli někdo dělal navíc, lichotil se do přízně okupantů, přátelil se s úhlavními vrahy národa, místo aby si zachoval hrdý osobní nesmiřitelný postoj vůči této smečce soustavně vyvražďující českou inteligenci a dělnictvo, pak nemůže chtít, abychom ho mezi sebe přijímali s pocity uznání a lásky.*“ S podobným ražením se přidal ještě Jiří Pilař z časopisu *Tvorba* s článkem „*Pláč koruny svatováclavské*“ a kuráž *Jana Zahradníčka*⁴², kde Zahradníčka lživě obvinil z členství v Lize proti bolševismu, kterému přiřkl slova: „*Stejně jako nenávidím židovstvo, nenávidím i bolševismus.*“ A později se ujímá slova opět Karel Běhounek v článku *Kolaborant před kolaboranty* z 5. ledna 1946, v němž píše: „*Zahradníček byl kolaborant dávno před kolaboranty. A z takového přizemního utrhačného a malomyslného ducha se rodilo nebezpečí českého fašismu, spojitě nádoby německého nacismu.*“⁴³ V lednu 1946 byl vyloučen ze Sdružení moravských spisovatelů. Řada literárních historiků a spisovatelů se za Zahradníčka postavila a snažila se reagovat na všechny články, které se snažily Zahradníčka očerňovat. Antonín Uher reagoval článkem *Kolaborant, i když*

můžeš být klidná. Můžeš si v hlubokém míru slavit svůj šábes nebo drmolit zednářské formule, protože nárek naší drahé země, pláč koruny svatováclavské, beztaak nepronikne do tvých nadnárodních uší. (...) Tento stát, označovaný neblahým jménem domnělého osvoboditele, se při svém obnovení nepřipjal ke starému českému státnímu právu, o kterém ještě před padesáti lety se slzami nadšení mluvivali na sněmích čeští šlechtici, vlastenci teritoriální, kteří v něm viděli záruku ústrojné jednoty a nedělitelnosti zemí koruny svatováclavské, pevnou oporu v nebezpečí, už tehdy předvídaném a nyní se na nás tak hrozivě valícím, a nezvratný důkaz, že náš stát nepřestal nikdy ani na chvíli právně existovat. Zavrhlo se státní právo a odpudili se jeho někdejší horliví zastánci, odpudili se duchem protitradičním a protikatolickým, kterým se začali naši tribunové zpupně a popřevratově nadýmat.“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 195-197.

⁴¹ BĚHOUNEK, Václav. *Co hledají v české kultuře? Kulturní politika 1945*, roč.1, č. 8, s. 1.

⁴² PILAŘ, Jiří. „*Pláč koruny svatováclavské*“ a kuráž *Jana Zahradníčka*. *Tvorba 1945*, roč. 14, č. 16, s. 255-256.

⁴³ „*Jasně jsem ho obvinil, že za druhé republiky, v dobách, kdy ho nikdo k ničemu nenutil, napadal zavile všechno, z čeho naše republika vznikala, její základní ideje a demokratické představitele, že nadšeně tleskal hranicím, na kterých hořely knihy svobodného ducha a že z této své činnosti nic neodvolal, ale že naopak zase dneska vystupuje jako redaktor Akordu a opět tam projevuje nezakrytou chuť spojovat se s reakcí za hranicemi, jako to dělal za druhé republiky...*“

BĚHOUNEK, Václav. *Kolaborant před kolaboranty*. *Kulturní politika 1946*, roč. 2, č. 12, s. 4.

nekolaboroval⁴⁴ nebo Zahradníčkovi přátelé Miloš Dvořák⁴⁵ a Rudolf Černý⁴⁶, který se snažil uvést celou situaci do světla pravdy. Kampaň probíhala celý rok, v jehož závěru vyšel článek v časopise *Rovnost*, který ji opět rozhořel: „*Stalo se už dost případů, kdy kolaboranti a zrádci, kteří zázrakem ušli potrestání, žalují ty, kteří na ně vědí víc, než je zdrávo jejich kůži.*“⁴⁷ Vše nakonec vyvrcholilo v roce 1947, kdy čelil vyšetřování SNB kvůli udání, dle kterého měl být na počátku okupace ve Velkém Meziříčí oslavován jako „horácký spisovatel, vyhovující tehdejší době“.⁴⁸ Pro nedostatek důkazů bylo vyšetřování zastaveno.

Jak vnímal situaci samotný básník se dozvídáme z dopisu Janu Čepovi z 25. prosince 1945: „*Oba jsme takřikajíc na pranýři, je to trpké, snad trpčí, než si jeden druhému a sami sobě přiznáváme, ale kdo ví, k čemu nám to bude jednou dobré. Čeho všeho jsme tímto pohoršením uchráněni. Já sám aspoň na nikoho nesvaluji vinu, nikomu nespílám a myslím si, že by bylo v mém minulém životě to i ono, zač si takové postupy docela dobře zaslouhují. To ovšem neznamena, že bych měl sebeslabší trháni omlouvat se nějak před těmi, kteří se na mě teď vrhají. K těm nemohu cítit nic jiného než opovržení.*“⁴⁹ Zahradníčkovou odpovědí na celou záležitost bylo vydání básní z let 1940-1945, které vyšly v roce 1946 pod titulem *Stará země* a ještě skladbu *Svatý Václav* s podtitulem „Báseň z podzimu 1944“. Nicméně Zahradníček v dopise z března 1946 Vladimíru Vokolkovi přiznává, že mediální kampaň ho izoluje a řada lidí se mu vyhýbá a že se stýká pouze s přáteli, vnímá, že musí přehodnotit i svou dosavadní podobu poezie a najít nové prostředky.⁵⁰

1.7. Znamení moci

Z dopisu Janu Čepovi jasně vyplývá, že Zahradníček si dobře všímal změny poválečné politiky a interpretoval znamení, která symbolizovala blížící se změnu: „*Ta kampaň, zdá se, utichla, ale dosáhla svého: četl jsem, že má být zřízen jakýsi meziministerský tribunál, který bude soudit případy už jednou rozsouzené očistnými*

⁴⁴ UHER, Antonín. Kolaborant, i když nekolaboroval. *Osvobozený našinec* 1946, roč. 79, č. 7, s. 3.

⁴⁵ DVOŘÁK, Miloš. Názory z K. P. *Akord 1945-1946*, roč. 12, č. 2, s. 234-236.

⁴⁶ ČERNÝ, Rudolf. O kulturní politiku a Jana Zahradníčka. *Vyšehrad: List pro křesťanskou kulturu* 1946, roč. 2, č. 11, s. 21.

⁴⁷ K. (?). Kolaborant mluví o statečnosti a věrnosti. *Rovnost* 1946, roč. 62, č. 300, s. 3.

⁴⁸ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 399.

⁴⁹ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 337.

⁵⁰ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček* L, s. 344-345.

komisemi jednotlivých kulturních organizací, a také ty, které dosud unikaly očistnému řízení. Zarážející je, že se pořád zdůrazňuje to mnichovské období „zvýšeného nebezpečí“. Pokrytci! Budou si moct dělat, co budou chtít. Nezbyvá než poručit to Bohu.“⁵¹

Zahradníček poválečné politické události reflektoval s neobyčejnou prozíravostí. V roce 1947 vydal básnickou skladbu *La Saletta*, v roce 1949 *Rouška Veroničina* a počátkem roku 1951 dokončil skladbu *Znamení noci*, která vyšla až po jeho smrti. Všechna tři díla jsou graduujícím triptychem, tradičně spojována se Zahradníčkovým varováním před blížící se totalitou. Zahradníček se v nich stává prorokem, který varuje, že pokud se nezmění naše smýšlení, dostaneme se do područí cizí moci.

Zahradníčkově dílo se již od války rozvíjí ve vztahu k národu, za který se snaží básník bojovat, Zahradníček vnímá národ v živém vztahu v souvztažnosti se svým duchovním životem. Zahradníčkovi nejde o vytváření nádherných metafor, ale o tvoření básní, které rostou na základě života.⁵²

Zjevení na La Salettě, kde Panna Maria varuje, vyzývá k obrácení, upozorňuje na nebezpečí je Zahradníčkovým upozorněním na nebezpečí, které hrozí našemu národu. Vztah k lasalettskému zjevení mohl Zahradníček získat díky okruhu umělců kolem staroříšského vydavatele Josefa Floriana, který patřil mezi horlivé šířitele tohoto mariánského zjevení. Poprvé vydal poselství Panny Marie v roce 1907, avšak zanedlouho bylo jeho šíření a čtení brněnskou biskupskou konzistoří zakázáno. Florian v šíření zjevení pokračoval, což vyvrcholilo zákazem vydávání a čtení časopisu *Studium* pod trestem zákazu přijímání eucharistie i přes dobrozdání⁵³ papežského domácího preláta Ernesta Rigauda.⁵⁴

Hned druhý den po převzetí moci komunisty, byl Zahradníček vyloučen ze Syndikátu českých spisovatelů. Ve stejném roce bylo ukončeno vydávání *Akordu*. Zároveň se Zahradníčkovi v tomto roce narodil syn, kterého pokřtil Jakub Deml. Situace se však stále přiosťřovala, jak psal v dubnu 1949 Zdeňku Řezníčkovi: „*Zitra už nebude dnes, ať se děje cokoli, a já se zuby nehty bráním pokládat tento a vůbec kterýkoli čas za*

⁵¹ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 354-355.

⁵² TRÁVNÍČEK, Mojmir. Doslov. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*. Praha: Vyšehrad, 1990. str. 144.

⁵³ „*Splnomocňuju Vás přeložiti jej a dáti vytisknouti v jazyku vaší země. Biskupové českomoravští měli by míti něco lepšího na práci než inspirovati se vzpourou biskupů francouzských proti Velezvěsti Matky Boží! (...) A nechť zvědí dobře, že na jejich vzpouře dopadne, co dopadlo na Luciferovu: Non serviam.*“

RIGAUD, Ernest. K útěše Marie, plačící na svatě hoře La Salettské. *Studium* 1910, svazek 27, s. 3.

⁵⁴ VESELÁ, Anna. *Historie farnosti Stará Říše v 1. polovině 20. století*. Praha, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta. s. 30.

*provizorium. Není jistě nadarmo, že jsou věci tak, jak jsou, někdo z toho musí vyvodit důsledky, a proč bychom to neměli být my?*⁵⁵

V roce 1949 byl přiznán Zahradníčkovi invalidní důchod. O rok později se Zahradníčkova rodina rozrostla o dceru Zdislavu a na jaře roku 1951 dcera Klára. Zahradníček dokončil *Znamení moci* sbírku básní pro děti *Ježíškova košilka* a zároveň pracoval na překladu Dantovy Božské komedie, ke kterému se vyjádřil symbolicky: „*Jinak jsem už v Ráji a blížím se finále, utrmácen a připraven o tolik krásného jarního času. Ale ani v tom nereptám, mohu aspoň prohlásit, že znám Danta jako málokdo, a to mi už nikdo nevezme.*“⁵⁶ Zahradníček byl vnitřně připraven na události, které se přiblížili. V souvislosti s jedním přítelem psal Františku Hrubínovi v prosinci 1950: „*Ne že bych chtěl se sebou dělat nějaké drahoty nebo že bych přechovával u sebe odvetné myšlenky – na takové věci mě už nikdo neužije – ale jistá nechut' tu je, kterou je třeba přemáhat.*“⁵⁷

1. 8. Dům strach

Po převzetí moci komunisty bylo evidentní, že náboženství nebude mít v nově uspořádané republice prostor. Prvním signálem bylo zatčení Josefa Toufara, se kterým měl být upořádán první velký monstrproces, ale kvůli nečekané smrti k němu nedošlo. Avšak již na přelomu března a dubna 1950 proběhl politický proces „Machalka a spol.“, který měl potvrdit, že kláštery jsou zapojeny do „rozvratnické politiky Vatikánu“. Při tomto procesu bylo odsouzeno deset řeholníků. Na tento monstrproces navázala ve stejném měsíci „akce K“, při níž byly obsazeny mužské kláštery a řeholníci internováni. Katolická církev se dostala na černou listinu a s ní všichni katoličtí intelektuálové.

O měsíc později došlo i na katolické básníky, kdy byl zatčen Josef Kostohryz a Václav Renč a spolu s nimi šest agrárníků, všichni byli obžalováni ze spolupráce s mezinárodní organizací Zelená internacionála se sídlem v USA, kterou čeští agráři spoluzakládali, ale v tu dobu s ní neměli prakticky žádné styky.⁵⁸ Při tzv. procesu se

⁵⁵ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 458.

⁵⁶ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 473.

⁵⁷ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 468.

⁵⁸ Agráři byli po únoru 1948 sledováni. Podle propagandistické knihy předsedy senátu Státního soudu Otakara Balaše vzniklo v Praze středisko a kromě něj ještě na jiných místech republiky a měli rozvíjet protikomunistickou činnost. A k nim se připojovala pražská skupina literátů pod vedením Josefa Kostohryze a brněnská skupina vedená Václavem Prokůpkem. Nakonec z těchto skupin StB vykonstruovala ilegální síť protikomunistického odboje. Pražská skupina byla tvořena osmi osobami: středoškolským profesorem **Josefem Kepkou**, bývalým agrárním poslancem **Antonínem Chloupkem**, bývalým agráříkem a lidovcem **Františkem Topolem**, spisovatelem **Otakarem Čapkem**, restaurátérem

Zelenou internacionálou bylo odsouzeno kromě Kostohryze a Renče dalších šest osob, jejichž rozsudek zněl: „*Když obvinění v roce 1950 viděli, že plány Vatikánu na zlikvidování našeho zřízení za pomoci zrádné části vysoké církevní hierarchie a jejich pomahačů byly odhaleny a tím zmařeny, mění orientaci své protistátní činnosti na zrádce pracující přímo v žoldu amerických imperialistů. Ve vedení skupiny ustupuje do pozadí Josef Kostohryz a velení se ujímá Václav Prokůpek, který napojuje skupinu na ilegální centrum, které [se nachází] pod vedením Američany placených zrádců v t. zv. Zelené internacionále, pokoušel se o nastolení fašistické diktatury vedené bývalými agrárníky.*“⁵⁹

Tím však proces neskončil, protože byla odhalena další „ilegální“ skupina, která měla být také ve spolupráci se Zelenou internacionálou a podnikat protikomunistickou činnost, jíž se podařilo odhalit na setkání skupiny ve Starovičkách, kam Václav Prokůpek sezval všechny své přátele, se kterými zde měl podle interpretace StB budovat Křesťansko-demokratickou stranu jako opozici režimu,⁶⁰ a tak dne 14. června zazvonila v ranních hodinách Státní bezpečnost u Zahradníčkových a básníka zatkla.

Vykonstruovaný proces označovaný „Prokůpek a spol.“⁶¹, který se odehrál ve dnech 2.-4. července 1952, odsoudil skupinu 15 lidí, kterou tvořili agrárníci, národní demokrati a konzervativně orientovaní katoličtí literáti, kteří se po Mnichovu vyjadřovali kriticky ke komunismu i k první republice, k Masarykovi i Benešovi. Sdružovali se kolem periodik *Národní obnova* a *Řád*. Jediným pojitkem mezi odsouzenými byla opozice vůči komunismu a KSČ. Proces dokazuje, že i když byl proces směřován především na

Vilém Knebortem, národním socialistou **Vlastimilem Klímou**, básníkem a překladatelem **Josefem Kostohryzem**, básníkem a překladatelem **Václavem Renčem**. Všichni byli od května do října 1951 pozatýkáni StB a ve dnech 23.-26. dubna 1952 souzeni a nakonec odsouzeni z velezrady. Kepka odsouzen k trestu smrti, Renč k 25 letům odnětí svobody a zbylých šest odsouzeno k doživotnímu vězení. ANEV, Petr. Procesy s údajnými přísluhovači Zelené internacionály. *Paměť a dějiny* 2012, roč. 6, č. 4, s. 24-25.

⁵⁹ ANEV, Petr. Procesy s údajnými přísluhovači Zelené internacionály, s. 31.

⁶⁰ ANEV, Petr. Procesy s údajnými přísluhovači Zelené internacionály, s. 31.

⁶¹ Kromě **Václava Prokůpka** a **Jana Zahradníčka** dále souzen **Stanislav Berounský** (úředník ministerstva těžkého průmyslu, redaktor periodik *Řád* a *Národní obrana*), **Oldřich Albrecht** (úředník československé filharmonie, lidovec), **Ladislav Jehlička** (redaktor periodik *Řád* a *Národní obrana*, tiskový tajemník lidoveckého ministerstva vnitra), **Bedřich Fučík** (katolický literární kritik, ředitel nakladatelství Vyšehrad do r. 1948), **Miroslav Skácel** (úředník rekreačního družstva, lidovec), **Ladislav Karhan** (úředník, agrárník), **Zdeněk Kalista** (český historik), **Josef Knap** (ruralista, literární kritik), **Ladislav Kuncíř** (v době zatčení ředitel nakladatelství Vyšehrad), **František Křelina** (ruralista), **Václav Hovězák** (ředitel vinařského družstva, po válce přesun od agrárníků k národním socialistům), **František Kadrnka** (rolník, po válce přesun od agrárníků k národním socialistům), **Jan Langar** (předseda Svazu producentů mléka v Brně, po válce přesun od agrárníků k národním socialistům). ANEV, Petr. Procesy s údajnými přísluhovači Zelené internacionály, s. 30-31.

agrárníky a jejich údajné spojenectví se Západem, byli součástí i katoličtí intelektuálové, kteří byli také nepohodlní a jen se čekalo na vhodnou záminku, která by je usvědčila z protistátní činnosti. O výsledku soudního procesu bylo stejně jako v jiných dopředu rozhodnuto. Všechny obžalované soud odsoudil k mnohaletému žaláři, všem byl zkonfiskován majetek a někteří dostali navíc peněžité trest. Zahradníček byl odsouzen ke 13 letům odnětí svobody.⁶² U soudu působil Zahradníček „*dojmem chvějícího se listu, který každou chvíli nějaký závan větru může snést ze stromu na zem. I drsní dozorcí, kteří nás každého doprovázeli, byli zuboženým vzezřením básnickovým dotčeni a přistrčili mu židli.*“⁶³ Ale přesto slovy Zdeňka Kalisty básník „*vzal celou věc na sebe jako veliký kříž Kristův, který třeba nést s trpělivostí a se zařatými zuby.*“⁶⁴

Během devíti let Zahradníček prošel věznicemi v Brně na Cejlu, ve Znojmě, v Praze na Pankráci a v Bartolomějské ulici, na Mírově a v Leopoldově. O jeho životě ve vězení se dozvídáme ze svědectví Zdeňka Kalisty, který s ním po určitou dobu sdílel celu, a do určité míry i z korespondence⁶⁵ své manželce. O pocitech a skutečném prožívání vězeňského osamocení se dozvídáme z básní, které ve vazbě vytvořil a které později vyšli samostatně jako sbírka *Dům strach* a *Čtyři léta*. Básně se učil především nazpaměť a od roku 1958 měl povolení držet sešit, takže si je i zapisoval.⁶⁶

Lehký osud nečekal ani Zahradníčkovu rodinu. Po vystěhování z brněnského bytu odešli do Uhřínova, kde však žili ve velmi nuzných podmínkách. Marie Zahradníčková zůstala sama se třemi dětmi. Největší rána však postihla rodinu v září 1956, kdy na otravu houbami zemřely obě Zahradníčkovy dcery. Básník byl propuštěn domů se slibem, že se už nebude muset do vězení vrátit, ale nakonec byl po necelém měsíci povolán zpět do vězení, kde zůstal až do jara 1960. I přes tragédii cel situace si Zahradníček uchovával stále neochvějnou víru v Boží Prozřetelnost a snažil se být alespoň skrze korespondenci

⁶² „*Obviněný Jan Zahradníček pochází z kulacké rodiny a po absolvování filosofické fakulty se stal básníkem, který vybroušenou formou propagoval ty nejreaktivnější názory vatikánské. Obviněnému Janu Zahradníčkovi byl trnem v oku socialismus, pokrok, on ve svých názorech byl věrným přísluhovačem Vatikánu, obdivoval se feudalismu a nenáviděl dělnickou třídu. Jestliže jeho básnické sbírky měly tento charakter již před válkou, jeho práce poválečné, jako *La Saletta*, nesou již výslovně a zřejmě protisocialistický a protipokrokový charakter.*“

ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. s. 176-177.

⁶³ KALISTA, Zdeněk. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. s. 25.

⁶⁴ KALISTA, Zdeněk. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. s. 28.

⁶⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Mezi nás prostřena noc...: Dopisy z vězení ženě Marii*. Brno: CDK, 2008.

⁶⁶ Tento sešit byl dlouhou dobu považovaný za zkartovaný, ale v roce 2016 došlo k jeho nálezu v archivu leopoldovské věznice a následně byl vydán Moravskou zemskou knihovnou. Kromě toho Zahradníček psal v prvním roce vězení na Pankráci tajně básně na útržky papíru, které pak z vězení vynesl dozorce Václav Sisel, zakopal na zahradě a v 60. letech předal Františku Křelinovi a ten potom Památníkům národního písemnictví.

manželce oporou: „*A já sám si znovu a znovu uvědomuji to veliké dobrodiní, že mi Bůh nechal Tebe a Jakoubka, a potvrzují si tu starou a vznešenou pravdu, že máme vždycky a všude Boha chváliti. Ztráta ovšem zůstává ztrátou, a Ty ji cítíš mnohem drásavěji než já a než kdokoli, ale musíme se naučit myslet na ty naše dva anděly s radostí, protože obě přebývají v radosti nepochybné a naše slzy by kalily jejich nepředstavitelnou radost z patření na Boha, který je k sobě povolal.*“⁶⁷

Brzy po nešťastných událostech přišla jedna radostná. Z krátkého času, kdy mohl být Zahradníček na svobodě, přišla na svět dcera Marie. Útrpné období do propuštění je obsaženo ve sbírce *Čtyři léta*, ve které dominují básně věnované zemřelým dcerám, manželce i synovi. Jediná báseň, která opouští myšlenkami Uhřinov je báseň *Abraháмова oběť*, která se stává pro něj totožnou obětí. Ve vězení se čas od času setkával básník s někým ze svých přátel. Kalista vzpomíná, že si během společného času mohli společným hovorem zapomenout na skutečnost věznění a opět se ponořit do témat, která jim byla tak blízká. Přesto vzpomíná, že pro ně byla nejdůležitější chvíle, kdy se mohli společně na cela nahlas modlit. A dozvídáme se tak o vztahu Zahradníčka k modlitbě: „*Byl v modlitbě velmi přísný a spíš oceňoval jako jakési zhodnocení modlitby, bylo-li s ní spojeno nějaké utrpení. (...) Když jsem jednou se modlil svůj růženec a s ním v leže, pod tlustou pokrývkou, vytkl mi podrážděně, že se člověk nemá modlit v leže.*“⁶⁸

Když se začaly mezi vězni šířit zprávy o chystané amnestii, Zahradníček v ní nevěřil, hořká zkušenost po smrti dcer mu vzala veškeré naděje, že by se mohl z vězení dostat dřív, než si odpyká celý trest. „*Pro něho se zdálo vše uzavřeno tragédií, která stihla jeho rodinu a tvrdou, naprosto neslitovnou odezvou, již tato hrůzná událost našla mezi těmi, kdo nás věznili.*“⁶⁹ Zprávy o blížící amnestii byly pravdivé. U příležitosti 15. výročí osvobození Československa Rudou armádou vyhlásil prezident rozsáhlou amnestii, která byla dalším krokem destalinizace společnosti. Zahradníček byl amnestován 12. května 1960.⁷⁰

⁶⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Mezi nás prostřena noc...* s. 51.

⁶⁸ KALISTA, Zdeněk. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka.* s. 48.

⁶⁹ KALISTA, Zdeněk. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka.* s. 53.

⁷⁰ „*Ale přesto nelze říci, že tamto nebyl život, že těch devět let je v mém životě devět prázdných a ztrouchnivělých oříšků, jimiž veverka pohrdají, jak je to napsáno v jedné básni. Byl to život svého druhu a snad někdy intenzivnější než ten normální život venku, a především - patří to už k mému životu. Kdyby mi někdo nabízel, že mohu těch devět let ze svého života vyškrtnout a být takový, jaký jsem byl předtím, myslím, že bych odmítl, protože bych za žádnou cenu už nechtěl být takovým člověkem, jakým jsem byl před svým uvězněním.*“

VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 496.

1. 9. Brána nebe

Zahradníček se vrátil ke své rodině do Uhřínova. Návrat do rodiny provázela řada těžkých okamžiků. Jak pokračovat v manželství, které bylo devět let žito skrze dopisy a letmá setkání ve vězení? Zahradníček se vyznává ze svých pocitů: „*My byli jako víko a nádoba, jež ležely dlouho,/ ležely dlouhé roky rozhozeny daleko od sebe/ nepříčetným výbuchem krutosti.// A nikdo nezvedl víko a nezvedl nádobu,/ aby je přiložil k sobě,/ aby víko zas přikrývalo/ nádobu, která ustavičně překypovala živoucím ohněm.*“⁷¹ Zároveň se v deníků svěřuje, že nejobtížnější bylo navázat vztah s dětmi, zvláště s dcerou Marií, která ho prakticky neznala a neměla k němu žádný vztah. I přes to všechno byl Zahradníček šťastný, že je opět se svou rodinou: „*Tu vděčnost za to, že jsem zase mezi nimi, to vědomí velké ceny rodinného a lidského soužití bych si chtěl hodně dlouho uchovat, nechtěl bych je vlastně už nikdy ztratit. Chtěl bych si zachovat to pokorné vědomí, že jsou to všechno dary z milosti, a nelze tady mluvit o právu na život, na štěstí, na zdraví atd.*“⁷²

Po návratu do Uhřínova se nelepšil Zahradníčkův zdravotní stav. Trpěl vysokým krevním tlakem, měl problémy s dýcháním, cítil se unavený. Neustále bojoval sám se sebou, se svým zdravotním stavem, uvědomoval si, že obroda fyzické i psychické síly je otázkou života a smrti.⁷³ Těšil se na novou práci, která ho čeká. Dostal první nabídku překladu. Ale blížící se podzim a potom dlouhá síla ho děsila. Síly však stále ubývaly a srdce sláblo, až nakonec přestalo tlouct na svátek Panny Marie Růžencové.

Marie Zahradníčková dostala po smrti básníka celou řadu kondolencí, upřímných vzpomínek na Jana Zahradníčka, z nichž jedna znovu vypovídá o jeho charakteru z pera spoluvězně a přítele Josefa Knapa: „*Ale rád bych Vám řekl, že z dlouhé řady vězeňských známostí byl Jeník snad jediný, kdo v mých očích nesestoupil ani o coul, naopak, a že zůstal bez nejmenší poskvrny. Nemluví o výši ducha – tu jsem u něho znal i dřív. Ale teď jsem poznal i krásnou citlivou družnost ve všech jejích plachých odstínech, noblesu srdce*

⁷¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*. Praha: Československý spisovatel, 1969. s. 79.

⁷² VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 501.

⁷³ „*Ale mne se nevík dotýká ta obrozující síla, ta otázka obrození. Je mi jasné, že buď se obrodím nebo zahynu. Jako jsem se obrozoval od pětatřicátého do čtyřicátého roku svého života, tak se musím po těch letech vyprahlosti a přezimující strnulosti obroditi teď. V mezích, které jsou dány lety a fyzickým a duševním mým stavem, se začnu proměňovat, to znamená odhazovat vše zbytečné, hotové, strnulé, všechno, na čem bych si mohl zakládat a co už nestojí žádnou námahu. je to věc týkající se stejně mého těla jako mé duše.*“ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 301.

*a pak (co bylo pro mě objevem) veselejší výraz jeho povahy, jeho vtipnost plnou taktu, vkusu a duchaplnosti.*⁷⁴

Dne 16. června 1966 byla usnesením krajského soudu v Brně prokázána Zahradníčkova nevina.

⁷⁴ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 500-501.

2. Básník a mystik

Poezie stojí na počátku přirozeného řádu věcí, protože za ní stojí veškerý život na zemi a před ní se rozprostírá prázdný prostor, který se má naplnit svým viděním.⁷⁵ U žádného ze stejné generace básníků není tak úzce propojeno dílo a život jako právě u Zahradníčka.⁷⁶ Bedřich Fučík považuje za nejdůležitější úkol, ke kterému je básník povolán slavení Stvořitele a stvoření, „*zpěv chvály je nejpřirozenějším aktem lásky – lásky obdivné – objevující a děkovné.*“⁷⁷

Spojitost mezi uměním a náboženstvím je hlubší, než by se dalo předpokládat. V obojím však člověk touží po dokonalosti, která vyvolává uspokojení. V náboženství je úsilí obráceno k dokonalosti člověka a v umění k dokonalosti věcí, avšak náboženství i umění směřuje k prameni veškeré dokonalosti, k Bohu, jehož veškerá díla jsou dokonalá.⁷⁸ Zahradníček tak dospívá ke srovnání básníka se světcem. vysvětluje, že světec se snaží Boha zrcadlit v sobě samém, zatímco básník promítá do svého díla tvůrčí Boží činnost, a tím usiluje o dokonalost.⁷⁹ Toto tvrzení podporují mnozí světcí, kteří byli zároveň básníky. Zvláště v baroku nám mystická poezie dává do popředí sv. Terezií z Avily a sv. Jana od Kříže. Provází je touha po nemožném. „*Jsou to konec konců dvě jediné bytosti na zemi, u nichž se žízeň po absolutnu projevuje způsobem tak úchvatným a nesmlouvavým, že jistě nevyjdeme naprázdno, když si jejich vzájemného poměru lépe všimneme. (...) Úsilí světcovo je obráceno dovnitř, k jeho vlastní bytosti, přináší sám sebe za oběť, chtěje ze svého vlastního života, přináší sám sebe za oběť, chtěje ze svého vlastního života udělat jakési mistrovské dílo, v kterém by se zalíbilo Bohu. Je-li tedy světec stržen celou bytostí, aby napodoboval svého Boha (imitatio Christi), je u umělce zasažen jenom duch, jen jeho duch je hnán k tomu, aby napodoboval tvůrčí gesto Boha a aby je napodoboval mimo sebe, v svém díle.*“⁸⁰

Zahradníček často zmiňuje ve svých esejích pokoru a chudobu jako nutnou vlastnost básníka, jedině skrze pečlivý zájem o nejprostší věci můžeme objevit poslední příčinu, samého Boha. Je však nezbytné sečkat poslušně na místě, které nám náleží, plnit

⁷⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 13.

⁷⁶ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura*, s. 944.

⁷⁷ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 426.

⁷⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 76.

⁷⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 17.

⁸⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 35.

své poslání s poctivostí a láskou, a tak budeme pomalu nacházet hluboké souvislosti, které nám budou ukazovat další cestu.⁸¹

Zahradníček sám vnímá svou poezie v duchu reakce na modlitbu sv. Františka: „*Mám pocit, že svými verši něco pokleslého zdvím, něco sehnutého napřimuji, něco rozděleného spojuji, něco ohroženého chráním a něco zarmouceného utěšuji.*“⁸²

2.1. Proměny Zahradníčkovy poezie

Zahradníčkovu dílo bylo přijato s pozitivní kritikou, i známý kritik F. X. Šalda prohlásil, že „*není pochyby, že Zahradníčkem vstoupil do české poezie Někdo. Opravdový básník vyhraněného charakteru.*“⁸³

Martin C. Putna člení Zahradníčkovu dílo do pěti etap. První reprezentovaná díla *Pokušení smrti* (1930) a *Návrat* (1931). Obě spojuje model „konverze rozervancovy“. V *Pokušení smrti* se zvláště objevuje odkaz na zdeformované tělo, které ženy odmítají: „*z pohledů několika žen svůj osud poznáváje/ cítím jak život u rukou mi usychá*“⁸⁴

Druhá etapa reprezentována sbírkami *Jeřáby* (1935), *Žlznivé léto* (1935) a *Pozdravení slunci* (1937) jsou oslavou rodného kraje, těmito básněmi se přidává k dalším pěvcům Vysočiny, k Františku Halasovi, Jakubu Demlovi nebo Bohuslavu Reynkovi. Básník je pevně spojen se svou rodnou krajinou, plně se nalézá v prožívání liturgických svátků a všemu životu, který zde je ovlivňován rytmem liturgického roku. Zahradníček je za každé situace katolík, který je pevně semknut s církví, v níž nalézá útočiště. V církvi nalézá to, co nikde jinde. „*Zkušenost venkovského ‚uzemňuje‘ zkušenost náboženskou.*“⁸⁵ Básnické sbírky jsou završeny sbírkou *Pod bičem milostným* (1944), která představuje určitý milostný epilog. Ze všech sbírek tryská blaženost pozemská i nebeská. Pozemské a náboženské motivy se navzájem prolínají, Zahradníček sblízuje nebe se zemí. První tři zmíněné sbírky jsou dvoudílné, první část je více obrácená k pozemskému a druhá k nebeskému. V básních jsou letní motivy až podzimní spojené s dozráváním a hojností.

Třetí etapa reprezentována básnické knihy *Korouhve* (1940), *Svatý Václav* (1946) a *Oslice Balaamova* (1940), která obsahuje nejlepší Zahradníčkovy eseje z druhé

⁸¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 41.

⁸² ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*, s. 182.

⁸³ ŠALDA, František Xaver. *Šaldův zápisník*. Praha: Otto Girgal, 1931-1932, s. 308.

⁸⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo I*. Praha: Československý spisovatel, 1991. s. 14.

⁸⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 947.

poloviny 30. let. V této etapě vstupuje Zahradníček do služeb doby, národa, církve.⁸⁶ Je zde stranický, za každou cenu oslavuje církev, kterou staví jako protiklad ke všemu, a proto se uchyluje k básním věnovaným biskupskému svěcení, a píše korouhve, které jsou hymnickou oslavou českých světců, kteří mají nad vlastní držet ochranou ruku. K tomu všemu se přidává esej *Pláč koruny svatováclavské*, kde je nespravedlivě kritizuje fungování a trvání první republiky. Za tuto stať bude po válce kritizován. Sv. Václav je zdaleka nejoblíbenějším Zahradníčkovým světcem, kterého stále opakuje, a proto je toto období velmi problematické, i když některé kritiky na vydávaná díla byla pozitivní.

Čtvrtá etapa začíná po r. 1948. Poezie si uchovává bojovný tón z předešlého období, ale nově získává apokalyptické vidění světa, tomu odpovídá i změna básnické kompozice, básník opouští pravidelný rytmus a vázaný verš a nahrazuje jej volným bez jakýchkoli pravidel. Lasalettské zjevení stálo na počátku dějin české katolické literatury a Zahradníčkovou poémou věnovanou stému výročí zjevení se zakončily. A právě jakýsi „život od výročí k výročí“ představuje jeden ze znaků „vzpomínkového restauračního katolicismu“.⁸⁷ La Saletta v roce 1846. Zde se kosmicko-apokalyptickými obrazy opět vrací k Březinovi.⁸⁸ Zahradníčkův apokalyptismus se odehrává mezi nacismem a komunismem, jediná cesta je ohlédnout se zpátky a pokornou, dětskou vírou pasáček se svěřit do Boží prozřetelnosti. *Znamením moci* je reakcí na číhošťský zázrak, který se odehrál o 3. neděli adventní v r. 1949. Tato skladba je už však plně dokumentem počátku 50. let, která v sobě nese všechno, co tato doba přinese.

Pátá etapa provázena postupným oprostěním. Variuje zde motivy z druhé etapy, i když v mnohem větší intenzitě. Ve sbírce *Čtyři léta* variuje sám sebe a především se vrací k zemřelým dcerám a prodchnuto neproniknutelnou nadějí v Boží spravedlnost.

2.2. Náboženství a poezie

„Vůle Zahradníčkova má ovšem všechny specifické znaky vůle křesťanské: není to vůle vzdorná a násilná, nýbrž vůle poslušná, která v umění zmůže vždycky více. (...) Zahradníčkův paradox síly a slabosti a v němž podstata poezie je nesmírně blízká podstatě modlitby. (...) Zahradníček tu dorostl do veliké vnitřní svobody a dopracoval se

⁸⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 949.

⁸⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 950.

⁸⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 952.

nejvyššího a nejsvobodnějšího pojetí národa jako gesta, které Bůh skrze něj činil, činí a chce činiti.“⁸⁹

Zahradníček byl bytostně básník. Poezie pro něj představovala druh komunikace, která nejlépe pojmenovávala. Zahradníček nikdy nevydal prózu, ani divadelní hru, bylo evidentní, že Zahradníček nepíše díla sama pro sebe, ale že jsou vždy bytostně osobní. Zahradníček se nikdy nepokoušel o odosobnění. A zároveň byl i esejista. Ve svých esejích se snažil o teoretickou reflexi poezie, ale zároveň získávaly postupně i národní ráz, jak již bylo zmíněno především v souvislosti s esejí *Pláč koruny svatováclavské*. Zároveň byl také překladatelem. Posledním překladem byla spolupráce s O. F. Bablerem na překladu Dantovy Božské komedie.

Stavba Zahradníčkových básní je tradičně přirovnávána k Březinovým nebo Claudelovým. Kompozice básní se s postupem času vyvíjela, od pravidelného verše s přesně se opakujícím rytmem se v poválečné tvorbě v souvislosti s apokalyptickým varováním rozbíjí ve volný verš. Pokud bychom se chtěli zaměřit i na konkrétní lyrické žánry, které se ve sbírkách objevují, našly bychom zde hymny, žalmy, modlitby, ódy nebo elegie.

V obecné rovině můžeme v básních objevit motivy přírodní, milostné, národní, existenciální a náboženské, které se však tříští v mnohem konkrétnější a detailnější zachycení Zahradníčkova nitra.

Náboženské motivy, které se u Zahradníčka objevují, korespondují do značné míry s lidovou zbožností ale zároveň míří na hlubinu, kde se Zahradníček setkává s Hospodinem. Je to hlubina, která je uzdravující. Zahradníček se snaží i své okolí vnímat mysticky, jeho cela se stává chrámem a mříž křížem. Náboženské motivy přesahují do všech teologických disciplín. V básních se objevují starozákonní i novozákonní motivy, které mají spíše frazeologickou povahu v textu nebo jsou východiskem christologické interpretace. Nicméně z nich plyne, že Zahradníček znal Písmo velmi dobře, a proto z něj dokázal čerpat.

Zahradníčkův rodný kraj je vnímám silně religiozně, Zahradníček si všímá řady křesťanských svátků a úkonů, básník si všímá prakticky celého liturgického roku, proto je zde přesah do liturgiky. Všímá si všech významných svátků a kromě toho zmiňuje i liturgické předměty.

⁸⁹ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 381.

V básních najdeme odkaz i na eklesiologii. Církev znamenala pro Zahradníčka primární společenství. Zahradníček o církvi ani na chvíli nezapochoyboval. Básník zaujímá téměř vášnivý vztah k církevnímu společenství, je plně oddán církevní hierarchii, píše např. báseň i k biskupskému svěcení. Zahradníček je velmi úzce spojen s církví, je pro něj společenstvím, kde se střeží všechny hodnoty minulosti⁹⁰ a zároveň chrání „*nedělitelnost nesmrtelné lidské duše stvořené k obrazu božímu, proti všem změtenostem v řádu mravním a sociálním staví pevný řád svého učení*“⁹¹

V rámci eschatologie se v básních objevuje téma naděje na věčný život nebo Kristova druhého příchodu. Zároveň básník vykresluje boj mezi Bohem a ďáblem, ve kterém vždy vítězí Bůh. Zahradníček se také obrací k církvi vítězné, obrací se k českým patronům.

Úcta k Panně Marii je alfou a omegou jeho díla. Z díla je cítit hluboká mariánská úcta, která byla ovlivněna mariánskými poutěmi, kterých se Zahradníček účastnil. Zdeněk Kalista ve svých vzpomínkách na Zahradníčka zmiňuje, jak se společně modlili růženec. Básník byl ovlivněn zjevením Panny Marie v La Salettě, kterému věnoval i samotné dílo.

V básních se objevují verše týkající se tematicky teologické antropologie nebo spirituální teologie. Ve svých básních se obrací k francouzské filosofce Simone Weilové, která je pro básníka vzorem v mnoha ohledech, a také se dotýká dění kolem číhošťského zázraku.

⁹⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 11.

⁹¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 43.

3. Christologická a soteriologická analýza

Snaha o christologickou analýzu básnického díla skýtá mnohá úskalí. Vzhledem k tomu, že se nejedná o teologické dílo, které by bylo psáno se záměrem zkoumat tradičními teologickými metodami události Ježíšova života s velikonočním vyvrcholením, dostáváme se mnohdy do interpretačních nesnází, protože máme před sebou básnické obrazy, jejichž význam nemůžeme mnohdy s jistotou vyložit. Některé se nám zcela explicitně dávají na odiv, jiné lze interpretovat na základě konfrontace s autorovým životem, který mnohdy bývá zásadním interpretačním klíčem, přesto zůstávají některé verše, jejichž význam zůstává zahalen a nabízí více možných způsobů výkladů. Na druhou stranu má poezie nástroje, které teologický jazyk nemá. Prostřednictvím básnických obrazů může christologickou událost představit mnohem názorněji a může otevřít cestu k hlubšímu porozumění skutečnosti. Poezie tak může mít obdobnou funkci jako např. romány⁹² v narativní psychologie, která je významným doplněním vědecké psychologie.

Zahradníček prostřednictvím básní vypráví svůj životní příběh a odhaluje své nejnítěrnější pocity, které musíme při christologické interpretaci zohledňovat. Zahradníček není teolog, nesnaží se o systematické zpracování christologie, které se bude opírat o předcházející studium jiných teologických věd. Zahradníček je básník, a proto se opírá o svou subjektivní zkušenost, která je ovlivněna jeho původem a vyrůstáním na Vysočině. Zahradníček byl formován lidovou zbožností, z čehož vyplývají výrazy, které ve svých básních využívá, např. velmi oblíbeným básnickovým slovem je *korouhev*, která byla nedílnou součástí poutních slavností nebo jiných liturgických slavností. Zahradníček vydal i stejnojmennou sbírku, kde pro něj korouhev znamená prapor s vyobrazením světce, pod jehož ochranu se utíká, zároveň tím během války demonstuje, na kterou stranu se utíká, komu chce sloužit. Na druhou stranu má jeho poezie místy až mystický ráz, básník nestojí o povrchní vztah se svým Bohem, nejedná se o nevyrovnaný vztah, básník rozmlouvá s Bohem otevřeně, nezavírá před ním žádnou část své duše, zároveň je si je plně vědom, že vede rozhovor s Láskou, po které touží a kterou se chce nechat proniknout. Zároveň se jedná o předkoncilní víru, která je prochnuta staletými osvědčenými náboženskými rituály, které církev pečlivě opatruje, a proto není důvodů je zpochybňovat, ba naopak se je bude snažit upevňovat, čemuž celkově odpovídá i

⁹² Mezi tradiční romány, které jsou řazeny do narativní psychologie, patří dílo F. M. Dostojevského.

atmosféra v církvi zvláště ve 20. a 30. letech, kdy byla u nás hojně rozšířena Katolická akce.⁹³

Zahradníčkovy básně se v menším měřítku věnují Kristovu vtělení, veřejnému působení, letnicím, nejvíce dominují velikonoční události. Zahradníček se tak v mnohém podobá prvním křesťanům, kteří svou víru zakládali na velikonočním tajemství, ale zvláště v důrazu na kříž a jeho spasitelné účinky. Zahradníčkova christologie je především biblická, básník užívá citací ze Starého i Nového zákona, vybírá si konkrétní biblické postavy nebo biblické události. Zvláště působivé jsou některé verše, které mají formu christologického hymnu a jsou osobním vyznáním víry v Ježíše, protože právě z nich se nejvíce dovídáme o Zahradníčkově pojetí christologie. S postupným literárním, osobním a zároveň historickým vývojem se proměňuje i důraz na různá christologická témata. Básníková tvorba začíná vlastním bojem o víru a přijetím své lidské přirozenosti⁹⁴, které můžeme v přeneseném smyslu vnímat jako Ježíšovo pokušení na poušti. Po vybojování sebe samého může naplno explodovat oslava Boha, života, krajiny, která ho obestírá, je to čas jeho veřejného působení, kdy je v literárních kruzích oslavován a přijímán. Na sklonku války přijme roli bojovníka, který burcuje svou vlast, nekriticky vnímá současnou situaci jako negativní dopad předešlé doby a vyzývá k přimknutí se k Bohu, avšak za tyto postoje je stíhán jako kolaborant a nepřítel státu, až se nakonec stane prorokem, který varuje před blížícím se nebezpečím, vykresluje v obrazech temnou dobu, která přichází, a pln si vědom, že jej se bude bytostně týkat, nakonec přijímá svůj kříž a se všemi bolestnými zastaveními ho nese až na Golgotu, kde po pravici tváří tvář svému Pánu v pokoji umírá. Celý Zahradníčkův život podobně jako Kristův byl anticipací velikonočních událostí.

Zahradníčkovo nahlížení Krista se kontinuálně vyvíjelo, v jeho životě nenajdeme chvíle, kdy by došlo k výrazným proměnám připomínajícím konverzi. Přesto lze oddělit předvězeňskou a vězeňskou christologii, která je očištěna dosavadním životem a při které dochází k největšímu ztotožnění se s Kristem, zároveň se v mnohém podobá rétorice apoštola Pavla, kterého volně parafrázuje⁹⁵: „*Kdybych neměl své bolesti a Boha/ kam*

⁹³ Zahradníček se přátelil s Dominikem Peckou, který byl horlivým prosazovatelem Katolické akce v Československu.

⁹⁴ Myšleno ve smyslu přijetí svého tělesného postižení a spolu s tím přijetí i svého niterného světa, které je tělesným velmi ovlivňováno.

⁹⁵ Srov. Gal 5, 17.

bych se poděl se svým životem/ má zranění jsou hluboká a mnohá/ a na svou bolest často hřešil jsem. ⁹⁶

Tím, že se nejedná o christologickou analýzu na rovině teologických děl, dostáváme se do určité míry na pomezí spirituální teologie, protože se setkáváme s autentickým a individuálním prožíváním víry v Ježíše Krista na pozadí christologických událostí. Což je i vidět na četnosti básní věnujícím se světcům, k nimž se jednak obrací v době válečného útlaku ve snaze připomenout si národní světce, ale zároveň se k nim obrací jako k autoritám, jejichž víra může být pro mnohé příkladem. V jeho modlitbách je vidět autorita Boží, na níž se snaží celým svým životem ukazovat, zároveň vnímá společenskou zodpovědnost upozorňovat, varovat, skrze jeho modlitbu pozorujeme, jak se jeho duše pokouší o sjednocení s Boží vůlí. Vychází při tom z relacionálního pojetí lidské osoby, kdy *„člověk je tím více sám sebou, čím totálněji a usilovněji je vztahově zaměřen k svému poslednímu cíli, k transcendenci.* ⁹⁷

3.1. Biblické motivy a inspirace

Jan Zahradníček byl formován prostředím moravské vesnice, pro kterou byla do jisté míry typická barokní podoba víry. Místní obyvatelé byli odkázáni na hodiny náboženství v dětství a na kázání, která se pro ně stala primární zdrojím duchovní formace a určitého úvodu do křesťanství. Všem byly blízké biblické příběhy, které se pro ně stávaly interpretačním nástrojem v řadě situací. Jan Zahradníček povyšuje lidové čtení Božího slova, naslouchá mu, vidí v něm úzkou paralelu s básnickým slovem, *„básníci vyslovují vesmír k podobě člověka, jako člověk sám byl stvořen k podobě boží, aby na konec všeho bylo vysloveno, aby všechno bylo v SLOVĚ, které bylo na počátku...“* ⁹⁸ S ohledem na Zahradníčkův původ je třeba doplnit, že častokrát zasazuje biblické události do kulí Vysočiny, aby tím víc přiblížil autentický prožitek Písma.

Při biblické analýze z hlediska chronologického pořadí básnických sbírek nenalezneme motivy, které by odkazovali na relevantní vývoj v básnickově tvorbě a spiritualitě. Stejně tak nám ani neodhalí proměňující se preferenci určitých biblických knih. Během celé literární tvorby Zahradníček čerpá ze podobného výběru knih, hlavním

⁹⁶ ZAHRADNÍČEK Jan, *Návrat*, s. 18-19.

⁹⁷ FRÝVALDSKÝ, Pavel. Christologie v díle Josepha Ratzingera - Benedikta XVI. *Studia theologica* 2010, roč. 12, č. 3, s. 53.

⁹⁸ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 252.

inspiračním pramenem se pro něj stává především Pentateuch a jednotlivě pak další starozákonní knihy. V Novém zákoně zase výrazně nevystupuje do popředí některý z evangelistů, u kterého by bylo jisté, že byl Zahradníčkovi spirituálně nejbliže. Z biblické analýzy také vyplývá, že pro Zahradníčka nebyla důležitá přesnost biblického výroku, ale především její významové pojetí. Zahradníček nebyl teolog, proto primárně upřednostňoval ortopraxi, která mu umožňovala nahlížet Písmo jako inspiraci pro vlastní spirituální formaci.

Vzhledem k opakování některých biblických motivů napříč celou tvorbou, se můžeme domnívat, že měl Zahradníček oblíbenou paletu biblických postav a událostí, které různě ve svém díle varioval. Chronologické hledisko nám může odhalit, do jaké míry je vyváжено zastoupení starozákonních a novozákonních motivů a biblických motivů vůbec. Můžeme vysledovat, že množství biblických odkazů od první sbírky, kde se biblický motiv prakticky nevyskytuje, kvantitativně zvyšuje a graduje ve sbírkách válečných a poválečných, ve kterých mu zvláště události Velikonoc slouží jako analogické vystižení současného světa. Novozákonní odkazy převažují. V čem ještě můžeme sledovat určitý posun je způsob, jakým Zahradníček s motivy pracuje. Až do básnické sbírky *Korouhve* pracoval Zahradníček se starozákonními motivy primárně jako s přirovnáními, od této sbírky ve svých básních pracuje i s mesiášskými starozákonními modely. Zahradníček většinou přímo necituje biblické verše, spíše je parafrázuje a slouží mu jako symbolické označení skutečnosti. Většinou cituje jednoslovně, někdy si vybírá biblická sousloví, biblickou větu většinou přetváří na větný ekvivalent. Z novozákonního hlediska pracuje už od začátku se všemi evangelisty. Mnohdy pracuje s biblickými odkazy jako frazémy.

Jako zajímavější se tedy jeví sledování biblických východisek Zahradníčkovy christologie z hlediska výčtu a frekvence jednotlivých starozákonních a novozákonních odkazů s přihlédnutím na kontext básně. Tím získáme mnohem plastičtější obraz o významu jednotlivých motivů pro samotného básníka. Pakliže se některý motiv objevuje v Písmu víckrát, nelze v některých případech interpretovat, z jaké knihy se básník přímo inspiroval. Jak už jsme však opakovaně zmínili, Zahradníčkovi nejde o přesnost vyjádření, a tím se znemožňuje bližší zařazení k biblické knize .

Zároveň následující analýza nebude obsahovat soupis všech starozákonních a novozákonních citací, jelikož je nesnadné, v některých případech nemožné, takový soupis vzhledem k jejich básnické úpravě sestavit. A u novozákonních textů je u synoptiků zvláště nemožné určit, ze kterého evangelisty básník čerpal, protože básně nenaznačují

více detailů, které by mohly napovědět. A proto se spíše pokusíme o shrnutí biblických událostí, postav a výroků, kterých se básník dotýká a které můžeme bezpečně interpretovat.

3.1.1. Starozákonní motivy

V Zahradníčkových básních můžeme identifikovat tři základní kategorie starozákonních motivů, které se v jeho tvorbě objevují. Zahradníček se ve své tvorbě inspiroje biblickými postavami, biblickou geografii a starozákonními mesiášskými modely. Biblických událostí si všímá jen velmi okrajově, v básních se téměř nedočteme ani o čtyřicetiletém putování do země zaslíbené, ani o izraelském království a ani o životě Židů v asyrském a babylonském zajetí a o řadě dalších významných událostech. Zahradníčkova víra je novozákonní, z čehož plyne jasně plyne jeho apriorní orientace na Nový zákon.

Ve Starém zákoně si všímá především období od stvoření světa po Mojžíše, i když postava Mojžíše je zmíněna jen velmi okrajově. Z doby proroků si všímá jen Izajáše a jednou zmíní Ezechiela. Celkově však lze tvrdit, že významnější teologické kořeny mají v Zahradníčkových básních jen odkazy na stvoření světa a mesiášské modely, všechny další odkazy se omezují na frazeologická vyjádření.

V básních figurují starozákonní postavy, které mají v největší míře především funkci příměru. Zahradníček je využívá častokrát v přirovnáních, mají symbolicky označovat skutečnost. Zahradníček si často vypůjčuje starozákonní postavy ke komparaci s jinými subjekty, stávají se pro něj měřítkem skutečnosti: *Blesk mraky otvírá jak berla Mojžíšova;*⁹⁹ *jak žena Lotova přec nezměním se v sloup;*¹⁰⁰ *ale ty vsazena do jámy lvové jak Daniel trváš;*¹⁰¹ *až v nářek propuknou jak nad Ninivem Jonáš;*¹⁰² *jak slepý Samson v mukách svých*¹⁰³ atd. Podobné využití mají v jeho básních i jiné biblické postavy: Adam a Eva, Kain a Ábel, Noe, Anákoví potomci, Jób, Jozue, Ezechiel, Jonáš a Eliáš. Většina postav se v jeho básních vyskytuje jen jednou. Víckrát v básních Zahradníček zmiňuje Adama a Evu, Samsona a Noeho. Jedině příběh o obětování Izáka se stane pro Zahradníčka předobrazem Kristovy oběti: „*Izák s oteplí dřeva – muž bolesti s křížem svým/*

⁹⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žíznivé léto*. s. 21.

¹⁰⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žíznivé léto*. s. 27.

¹⁰¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 69-70.

¹⁰² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*. Brno: Edice Akord, 1946. s. 35.

¹⁰³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 40.

*jde napřed svou cestou za Beránkem budoucím*¹⁰⁴. Vzhledem k životnímu příběhu básníka by se dalo předpokládat, že se ztotožní s Jóbem, s trpícím spravedlivým, jehož věrnost Bůh zkouší, který stejně jako Zahradníček zažívá osobní tragédii, přesto Zahradníček na Jóba myslí jen jednou ve svých básních, kdy promlouvá zástupně za všechny své spoluvězně: „*Ale my se dál ubírali tou prastarou stezkou žalu,/ posedlí po radosti,/ k těm Jobům na hnojiskách slavníků v koutech cel,/ k těm sklepům, kde víno břed, víno hanby teď stáčíme*“¹⁰⁵ Jediný, s kým plně básník ztotožňuje ve své bolesti je Ježíš Nazaretský.

Nejčastěji citovanou starozákonní knihou je Genesis. Zahradníčkův pohled mnohokrát směřuje ke stvoření světa. Jedná se o jedinou biblickou událost, ke které se víckrát ve svých básních vrací. Ve stvoření světa vystupuje do popředí Bůh, který je Pánem a vládcem nade vším tvorstvem. „*Bůh ukazuje jenom děťátkům,/ jak stvořil hvězdy, oblaka a sníh*“¹⁰⁶ nebo „*gesto už od časů Geneze / rozhrnující světlo a tmu*“¹⁰⁷ Zároveň si všímá Ježíšovy účasti při stvoření: „*Děťátko malé, Stvořitel*“¹⁰⁸. Otázka, která se v kontextu stvoření otvírá, souvisí, k jaké zprávě o stvoření se básník přiklání. V Zahradníčkově tvorbě se objevují obě zprávy, jednak si všímá rozdělení světla od tmy, které je v Gen 1 a z Gen 2 si všímá Evy, jež byla stvořena z Adamova žebra.¹⁰⁹ Zdá se dokonce, že obě zprávy spojuje dohromady, že je pro něj důležitý výsledek stvoření, nikoliv jeho proces. V souvislosti se stvořením je třeba ještě poznamenat, že pro básníka představuje Boží stvoření neustálý zdroj chvály, jako se s ní setkáváme u sv. Františka z Assisi,¹¹⁰ v jehož spiritualitě nacházíme více společných momentů.

Z hlediska biblické geografie si opakovaně všímá Sodomy, Babylonu, Ninive a Jericha. Měst, která se pro básníka stala obrazem marnivosti a pýchy, která nutně vedla k pádu, jejich příběh básník aktualizoval pro dobu, ve které žil. „*Tak mnohý Babylón pyšný už strmě/ z ohbí stříbrné řeky, kde je?/ A hliněná sláva Ninive mnohých,/ skvělost visutých zahrad, kde je?/ Jen noci visuté sady se skvějí,/ jen listnatý vítr a víno je*

¹⁰⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 37.

¹⁰⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*. Praha: Vyšehrad, 2015, s. 78.

¹⁰⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Návrat*, s. 90.

¹⁰⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*. Praha: Vyšehrad, 1990. s. 38.

¹⁰⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček. Dílo III*, s. 333.

¹⁰⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 15.

¹¹⁰ Zvláště báseň *Bujará chudoba* může být důkazem, ve které se refrénovitě opakuje zvolání „*Bujará chudobo, já s tebou jsem ženat,/ už kosti světa slyším stenat.*“ Kromě této básně se ještě na devíti místech vyskytuje slovo „chudoba“ nebo „chudý“, které může vypovídat o Zahradníčkově příklonu ke spiritualitě chudoby.

Zahradníčkovi bylo dokonce nabídnuto, aby napsal o sv. Františkovi životopis, ale nakonec k tomu nedošlo.

věčné.¹¹¹ nebo „*Minulo Ninive a minou kalifáty/ Jericha hradby zbořil polnic dech,/pomineš, bohatství, a rozpadnou se státy/domům hlad dětí hlodá v základech.*“¹¹²

Zahradníček ve svých básních dokonce šestkrát nazýval Babylonem i Prahu, ve které strávil studijní léta a ve které se zároveň seznámil s tehdejší básnickou generací. Zahradníček však na pobyt v Praze později vzpomínal s určitým ostnem, protože byla pro něj bolestnou připomínkou jeho poměrně bohémského života: „*Ale tu si vzpomenu, jak bych vypadal v Praze, jak bych se tam potácel, rozbíjel a trpěl, trpěl jakýmsi nečistým utrpením, jak bych tam byl trápen výčitkami, že nic nedělám.*“¹¹³

Z knih Mojžíšových si všímá ještě knihy Numeri, kde Zahradníčka inspiroval příběh o oslici Balaamově: „*Jak nitro andělů se vzednou vůně/ a celá zem, oslice Baláмова,/ poslouchajíc začíná věčně znova.*“ Fascinace tímto příběhem, podle kterého později pojmenoval i svou sbírku esejů, pramení pravděpodobně z příměru básníka s touto oslicí: „*Podobno oslici Balaamově, kterou bijí a strkají, aby ji svedli z cesty, trvá básníkovo slovo také pevně na svém, neboť i ono vidí před sebou anděla. A zatímco každodenně u všech oltářů světa zástupy věřících přijímají do svých úst Slovo tělem učiněné, básníci všech národů, blízcí i vzdáleni svatostánků, bezděky i proti vůli, pracují v tajném spojení s tímto svrchovaným úkonem lásky.*“¹¹⁴

Řada Zahradníčkových básních má žalмовý charakter, Zahradníček volá jako kdysi Izrael ke svému Bohu. Jako samostatná báseň vyšla skladba *Žalm roku dvaadvacátého*. Svě žalmy dokonce variuje slavným *Šema Israel*: „*Slyš, Pane, slyš (neb kdo nás uslyší?)/slyš srdce ta, jak úzkostlivě tlukou,/ slyš na rtech našich sliby smrtelné.// Vždyť v jejich vzlyku věřit nelze mi,/ že dočasná jen tvář ta přelíbezná/ jak křídel stín se mihne po zemi,/ jak říše zřítí se, co Boha nezná./ Vždyť to, co ztrácí se, to nejsme my,/ my skvoucí prach, vířící v slibu daném,/ že umírajíce my z mrtvých vstanem.*“¹¹⁵ V jiné básni se objevuje variace „*Slyš, Bože, slyš*“ a mnohokrát se v textu opakuje imperativ „slyš“. Jaroslav Durych dokonce Zahradníčkovu poetiku přirovnal k rétorice Jeremiáše lkajícímu nad Izraelem.¹¹⁶

¹¹¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jeřáby*. online

¹¹² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žiznivé léto*. s. 54 (?)

¹¹³ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 46.

¹¹⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jeřáby* [online]. [cit. 2019-12-03]. Dostupné z: <https://ceskaknihovna.files.wordpress.com/2013/02/zahradnicek-jeraby.pdf>

¹¹⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pod bičem milostným*. s. 48

¹¹⁶ V jednom dopise Zahradníčkovi napsal: „*Zdalo se mi, že Vás vidím v póze proroka Jeremiáše, lkajícího nad zkázou vlasti.*“

VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 412.

Mezi tradiční mesiášské starozákonní modely patří Ž 22, jehož druhý verš vyslovil v hloubce utrpení Ježíš a který by byl adekvátní i v básnickově pojetí, přesto v jeho básních nenalezneme verš, kde bychom četli o básnickově pocitu opuštěnosti Bohem. Zahradníckovy básně se spíše podobají druhé části tohoto žalmu, ve které ve chvílích úzkosti volá žalmista Hospodina a spoléhá na jeho pomoc. Zahradníček naopak ve svých básních opakovaně představuje mesiášský model kamene, který stavitelé zavrhlí, ale který se stal kamenem nárožním, jež se objevuje v Ž 118 a Zahradníček s ním pracuje jako s *kamenem zneuznaným*: „*Co načekal se kámen./ Kameni zneuznaný!*“¹¹⁷

Pro Zahradníčka se pravděpodobně nejvíce předobrazem Krista stává Izák, jež má být obětován svým otcem Abrahámem. O hloubce této události svědčí i doba, kdy básník tuto báseň napsal. Napsal ji v době po tragické smrti obou dcer, kdy definitivně přišel o naději, že se zkrátí doba věznění, a tak role otce, který musí přinést jako oběť své dítě, a tím nepřímou i sebe sama, mu přišla víc než identická se svou vlastní situací. Do této básně vnáší prorocký mesianismus: „*Izák s otepí dřeva – muž bolesti s křížem svým/ jde napřed svou cestou za Beránkem budoucím*“¹¹⁸ Obraz muže v bolesti zmiňuje ještě ve verši: „*neměl podoby ani krásy/ aby se nám tím strašněji podobal/ Muž bolesti*“¹¹⁹ Od Izajáše ještě čerpá obraz kořene Jesse: „*květ čistý z kořen Jesse*“¹²⁰ A zároveň známý citát, který je zde uveden už v kontextu Ježíšova slavného vítězství nad smrtí: „*Třtina nalomená se nezlomila/ knot, který doutnal, nezhasl.*“¹²¹

3.1.2. Novozákonní motivy

Nový zákon je pro Zahradníčka inspirací pro celou řadu christologických titulů, která však mají spíše symbolistní povahu. Dále se podobně jako ve Starém zákoně inspiruje novozákonními postavami a událostmi, které většinou přetváří do básnického pojmenování, které v textu složí jako frazeologismus: „*Jsme tady pouze svatebčany v Káni,/ na štoudve naše shlédlo požehnání*“¹²², častokrát se proměňují ve slova modlitby: „*vrať syny marnotratné nazpátek*“¹²³ nebo „*cizoložnici dopřej kát se zticha*“¹²⁴.

¹¹⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*. 4. vyd. Praha: Jos.R. Vilímek, 1944. s. 30.

¹¹⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 37.

¹¹⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*. s. 114.

¹²⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 30.

¹²¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*. s. 127.

¹²² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žíznivé léto*, s. 22.

¹²³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žíznivé léto*, s. 47.

¹²⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žíznivé léto*, s. 47.

Novozákonní události jsou spojeny jednak s jejich prožíváním v liturgii, jednak s jejich přesahem pro osobnost básníka. Jedná se o události, které si věřící každoročně připomínají během liturgického roku, a pro básníka představují základní kameny, na kterých může stavět, a proto se mu v takovém měřítku promítají do mnoha situací jeho života, zvláště prostupují při popisu vysočinské krajiny, kterou vnímá silně religiozně. Především však básník v evangeliu nachází svůj vlastní příběh, Zahradníček není nestranným pozorovatelem příběhu, aktivně do něj vstupuje, protože si uvědomuje, jak jeho samotného přesahuje.

Hlavní důraz je kladen primárně na evangelia, ze kterých hojně ve svých básních čerpá. Klíčovou události evangelií i Zahradníčkových básní představují velikonoční události. Z pašijových událostí čerpá od všech evangelistů, a proto jsou poměrně detailně zpracovány. Najdeme zde odkaz na Poslední večeři, na Ježíšovu modlitbu v Getsemanech, Jidášovu i Petrovu zradu, na Piláta, propuštění Barabáše, cestu na Golgotu, pomoc Šimona z Kyrény, Ježíše visícího na Kříži a napojeného octem, Ježíše ukřížovaného, prázdný hrob a Ježíše slavně vzkříšeného, který prochází zavřenými dveřmi. Velký prostor je dán Veronice a jejímu aktu, při kterém svou rouškou otřela Ježíšovu trpící tvář. I když se o ní kanonická evangelia nezmiňují, tradice se o ní zmiňuje a je připomínána během 14 zastavení křížové cesty. Zahradníčkovi musela být velmi blízká, protože podle ní pojmenoval i jednu ze svých sbírek. Tvář, která se ve Veroničině roušce otiskla, je jedním ze Zahradníčkových christologických titulů.

Mnohokrát se také vrací ke vtělení Krista i k době Ježíšova narození. Téma Vánoc se v Zahradníčkových sbírkách pravidelně opakuje, všímá si momentu, kdy se Ježíš chudý narodí do betlémské stáje, pastýřů, kteří se přijdou poklonit. Jedná se tradiční představu Vánoc. Nejvíce je téma Vánoc zpracováno ve sbírce *Ježíškova košilka*, která je napsána s ohledem na dětského adresáta. Zároveň si všímá i postav tří mudrců, Heroda a vraždění neviňátek a útěku do Egypta.

Téměř si básník nevšímá role Jana Křtitele v evangeliijní zvěsti, o křtu v Jordánu se nedočteme, pouze se v jeho básni objevuje parafrázovaný výrok Jana Křtitele: „*blíží se ten, jemuž řeménky u obuvi/ hoden rozvázat není čas náš*“¹²⁵. Zahradníček si všímá až Ježíšova veřejného působení, především však Ježíšových zázraků, podobenství nebo setkání s hříšníky, ale téměř se v jeho verších neobjevují apoštolové. Dočteme se jen o Petrově a Jidášově zradě a v jednom verši je zmíněna mučednická smrt Bartoloměje.

¹²⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 10.

Z veřejného působení si v náznacích všímá podobenství o marnotratném synovi, podobenství o posuzování druhých, domu na skále, podobenství o posuzování druhých nebo setkání Ježíše s cizoložnicí.

V rámci Ježíšova života si všímá především zázraků. Zahradníček si ve svých básních opakovaně všímá zázračného nasycení, fascinuje ho zázrak, kdy Ježíš rozdělil mezi ostatní dva chleby a pět ryb. Tento zázrak pravděpodobně vnímá jako zaslíbení Eucharistie, o jejíž důležitosti se opakovaně v básních zmiňuje. A dále několikrát připomíná zázračné vzkříšení Lazara a v jednom verši zmiňuje i vzkříšení Jairovy dcery a naimského chlapce.

Z řady událostí nebo výroků během Ježíšova veřejného působení tvoří christologické tituly: „*o lačných nasycení, / o nízkých povýšení, ty chorých uzdravení*“¹²⁶ „*Cesto, po níž se rozběhnou/ beránci s vlky*“¹²⁷. Jiné výroky jsou různě variovány: „*vy ptát se smíte, Pane, Pane*“¹²⁸ nebo jsou formulovány jako básníkovo osobní vyznání: „*spočteny vlasy mé a jediný/ bez tebe nespadne, ó Pane*“¹²⁹

Z novozákonních míst si opakovaně všímá Betlému (13x), Nazaret (3x), Jeruzalému (4x), Getsemanské zahrady (6x) a Kalvárie (9x). Je však nutno dodat, že tato biblická místa získávají pro Zahradníčka symbolistní charakter a také je v tomto kontextu užívá. Zajímavé je, že nebe nenazývá *nebeským Jeruzalémem*, jak je zvykem, ale *nebeským Nazaretem* nebo *nebeský Betlémem*. Jiných míst si v souvislosti s Ježíšovým životem nevšímá.

Z novozákonních postav vystupuje do popředí kromě Ježíše Nazaretského také Panna Maria. Z doby Ježíšova narození si všímá sv. Josefa a Heroda, tří králů, o postavách Alžběty a Zachariáše není zmínka. Z doby Ježíšova působení si všímá vzkříšených osob, cizoložnice a Máří Magdaleny, ke které přirovnává naši vlast. Z velikonočních událostí si všímá apoštolů Petra a Jidáše, kteří ho zradili, dále Piláta s manželkou, zmiňuje Barabáše, který byl propuštěn místo Ježíše. Těžko zhodnotíme, proč si Zahradníček všímá tak malého počtu biblických postav, proč nezmínil některé další klíčové osoby. Můžeme pouze domnívat, že básník chtěl nechat pozornost upřenou především na Krista. Zajímavé také je, že Petra zmiňuje jen v souvislosti se zradou, tedy s jeho bolestivým pochybením, a vůbec ho nezmiňuje v kontextu hlavy církve nebo

¹²⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 47.

¹²⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 104.

¹²⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 39.

¹²⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 47.

události proměnění na hoře.

I když mnoho významných biblických postav ve svých básních nezmínil, neopomněl Ducha sv., o němž se zmiňuje na řadě míst: „*ty dary jiné, dary možné/ nesené Holubicí tvou*“¹³⁰ nebo „*Dechu Boží, jenž utkvěls mezi námi*“¹³¹. Označení Ducha sv. jako „dech“ je velmi časté.

Na základě citovaných událostí z evangelií nelze jasně identifikovat, který evangelista byl Zahradníčkovi nejbližší. I když by se dalo intuitivně předpokládat, že by mu mohl být blízký evangelista Jan vzhledem k jeho básnické formě, nelze to s určitostí potvrdit. Od evangelisty Jana Zahradníček čerpá Slovo jako christologický titul, všímá si podobenství o vinném kmenu a ratolestech, a také tajemství lásky, tak jak ji evangelista předestřel. Zahradníček velmi často čerpá i ze synoptických evangelií. Pokud bychom se však chtěli pokusit o přesný soupis novozákonních odkazů, museli bychom počítat s tím, že se některé se dublují a jsou zmíněny natolik obecně, že nerozlišíme, ze kterého synoptika básník čerpá.

S odkazy na epístoly se v básních setkáme minimálně. Je však evidentní, že Zahradníček interpretuje Kristovu oběť jako sv. Pavel. Vnímá Krista jako toho, který všechno činil z poslušnosti: „*Je to poslušnost, jež zde přináší oběť./ Je to poslušnost, již od lásky neodtrhneš.*“¹³² Dále bychom zde mohli najít odkaz z 1 Kor 6,19, že naše těla jsou chrámem Ducha svatého: „*Proto již budu ve svém těle rád/ tělo se promění a bude katedrála*“¹³³

Zjevení sv. Jana se svým apokalyptickým pohledem se nejvíce odráží ve skladbě *La Saletta*, kde hojně sv. Jana cituje. Všímá si Boha, který stojí u dveří a tluče: „*Stojí za dveřmi a klepe neodbytně*“¹³⁴, okazuje na vzkříšení těla: „*a všichni přijdeme si/ pro kosti své za zvuku trub, jimž národy zděsí se*“¹³⁵. A otvírá otázku druhého Kristova příchodu: „*Přes tmou neproniknutelnou všechno je zjeveno/ na zemi jako ve hvězdách všechno je připraveno/ pro veliký příchod*“¹³⁶

¹³⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 43-44.

¹³¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 22

¹³² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 37.

¹³³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Návrat*, s. 102.

¹³⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 132.

¹³⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 30-31.

¹³⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 67.

3.2. Christologické tituly

Zahradníčkovy básně obsahují starozákonní i novozákonní christologické tituly, které jsou zastoupeny nejvíce. V básních se kromě tradičních christologických titulů, které jsou ukotveny v Písmu, objevuje celá řada christologických titulů symbolistního charakteru, avšak u některých vyvstává otázka, zda se skutečně jedná o christologický titul, nebo zda měl Zahradníček na mysli jiný obraz. Avšak právě symbolistní označení nejvíce vypovídají o Zahradníčkově vztahu ke Kristu a jsou jeho vyznáním víry. „*Symbol, to už je něco jiného než abstrakce, symbol povyšuje věci našeho smyslového světa do roviny vyššího nazírání, ale neusmrcuje jich, nesterilizuje jich, nechává je tam naopak dýchat životem umocněným, a toho je schopna jenom láska, kdežto abstrakce v umění, toť schéma, toť pycha opovrhující věcmi stvořenými a snažící se bez nich obejít.*“¹³⁷

Ve všech Zahradníčkových básních se objevují christologické tituly kromě první sbírky *Pokoušení smrti*. Nejhojněji se v básních objevuje titul Bůh, mnohdy však není patrné, ke které božské osobě se obrací. Porovnáme-li básnické sbírky z hlediska rozmanitosti christologických titulů, nejvíce christologických titulů je obsaženo v básnické sbírce *Pozdravení slunci*, která je vyvrcholením Zahradníčkovy „slunečné“ etapy a právě v této sbírce nejvíce graduje básníková radost ze stvoření náboženské motivy prostupují každou báseň.

Pro Zahradníčka je mnohem významnější titul Kristus. Také by se dalo předpokládat, že jako básník bude mnohem více využívat pro označení Krista tradiční barokní symboliky. Z ní však použil pouze pelikána a beránka. Také by čtenář marně hledal titul *Prozřetelnost*, který se v Zahradníčkově době často používal, přesto se v básních objevuje jen jednou.¹³⁸ Podle současné teologické analýzy christologických titulů se v básních nevyskytuje titul Prorok, Velekněz a Pomazaný.

Christologií v díle Jana Zahradníčka se již věnoval Stanislav Zatloukal ve svém článku „*Christologie v díle Jana Zahradníčka*“¹³⁹, ve kterém rozděluje christologické tituly obsažené v básních podle dvou hledisek. První rozdělení se věnuje základnímu rozdělení titulů na starozákonní, novozákonní a vycházející z tradice. Druhé rozdělení se týká autorovy interpretace Zahradníčkových básní, takže jej rozděluje na Ježíšovo dětství,

¹³⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 23.

¹³⁸ Objevuje se ale např. v eseji *Básník a jeho krajina: „místo, které mu na světě vybrala Prozřetelnost“* ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 23, s. 22

¹³⁹ ZATLOUKAL, Stanislav. *Christologie v díle Jana Zahradníčka. Studia theologica 2008*, roč. 10, č. 1.

pašijové události, Ježíš trpící v člověku, tvář, Eucharistie a nezařazené tituly. My se zaměříme na rozdělení titulů podle četnosti zastoupení v básních, aby především vyznělo, jaké tituly byly pro Zahradníčka určující, bez ohledu, zda se jedná o tradiční christologické tituly či christologické tituly symbolistního charakteru. Podkapitoly jsou věnovány titulům, které byly použity min. dvakrát.

3.2.1. Bůh – Stvořitel - Tvůrce

Tento titul je velmi problematický, protože vyjadřuje největší pochyby, zda je užit v souvislosti s Otcem, či Synem. Vzhledem k tomu, že se básník prokazatelně nejvíce ve svých básních odvolává právě k Synovi, můžeme se domnívat, že tomu tak bude i v případě tohoto titulu. V Zahradníčkových básních se tento titul objevuje minimálně šedesátkrát, a je tak nejčastěji užitým titulem. Vzhledem k tomu, že byl nejvíce užit ve druhé Zahradníčkově sbírce *Návrat*, která vychází po sbírce *Pokušení smrti*, kde se christologický titul vůbec neobjevuje a je obrazem Zahradníčkova vyrovnávání se se sebou samým, hledáním životního zakotvení, představuje druhá sbírka vítězství nad životní krizí, ze kterého ho vyvedl Bůh, a proto ho má neustále na srdci, chce rozhlašovat do celého světa, že jen v Bohu je jeho naděje, a v této osobní radosti prozření nepotřebuje přemýšlet nad jinými tituly a dost možná ani nepotřebuje rozlišovat, k jaké božské osobě se obrací, a proto mu stačí toto základní označení. Mohli bychom očekávat, že podobně bude užívat i titulu „Hospodin“, ten však použil jen jednou ve svých básních.

Provází Zahradníčka od sbírky *Návrat*, kde je zcela dominantním titulem a zároveň není v jiných sbírkách tak hojně zastoupen. Bůh je zde pro Zahradníčka Bohem tichým¹⁴⁰, který byl stále v jeho životě, ale Zahradníček ho nevnímal, ale znovu se stává pevnou součástí jeho existence. Bůh se stává východiskem a cílem básníkovy života, a proto se k němu obrací v modlitbě, nechává ho plně vstoupit do svého života, který je ještě stále poznamenaný bojem o přijetí sebe sama: „*Kdybych neměl své bolesti a Boha/kam bych se poděl se svým životem*“¹⁴¹. Ozývá se zde hlas Zahradníčka zažívajícího návrat ztraceného syna. Mnohdy používá oslovení „můj Bože“ vyjadřující osobní přijetí do svého života. Zároveň je třeba poznamenat, že Zahradníček, prožívající tak zásadní změnu ve svém životě, najednou mnoha věcem dává božskou kvalitu, proto hojně užívá přívlastek „Boží“.

¹⁴⁰ „do srdce mi stoupá tichý Bůh“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Návrat*, s. 11.

¹⁴¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Návrat*, s. 18.

V dalších sbírkách se objevuje titul Bůh jen minimálně a hojně zaznívá až ve sbírce *Stará země*, reagující na válečné události, často ve spojení s citoslovci vyjadřující básníkův smutek nad současnou situací: „*Ach Bože*“¹⁴² nebo „*ó Bože*“¹⁴³. Ve sbírce *Znamení moci* dochází k radikální proměně. Některé verše působí jako zvolání vyjadřující neochvějně pravdy: „*Bůh ustavičně poražen vítězí*“¹⁴⁴ nebo „*Nikdy se nedočkáte, že by Bůh nestál v slově*“¹⁴⁵. Sbírka *Čtyři léta* reflektuje Boha trpícího, který je obrazem Izajášova trpícího služebníka: „*Neslušelo by se nosit veliké štěstí,/ když trpí Bůh a byla tak zhanobena/ podoba člověka.*“¹⁴⁶ Zároveň v ní básník prohlašuje, že i když by měl nespočet důvodů se na Boha zlobit, že zemřely jeho dcery, básník je přec přesvědčen o věrnosti Boha a jeho moudrých záměrech s člověkem, i když pochybnost ho také někdy pokouší.¹⁴⁷

Mnohdy mají verše formu osobní modlitby žalmového charakteru: „*Slyš, Bože, slyš!*“¹⁴⁸ Kromě toho ve verších představuje vlastnosti Boha: „*před Bohem spravedlivým*“¹⁴⁹ nebo „*vstříc příchodu slávy velikého Boha*“¹⁵⁰.

Velmi okrajově básník pracuje s titulem *Stvořitel* a *Tvůrce* odkazujícím ke stvořitelskému aktu Boha: (kos) „*Je to klanění, dík, prosba – ten rozhovor,/ jež uchvácen, vzňat nepřetržitě začíná/se Stvořitelem tvor.// My vinni, on bez viny patří v tvář svého Tvůrce.*“¹⁵¹

3.2.2. Kristus

V dilematu novodobé teologie, zda Ježíš nebo Kristus, tedy zda historická osoba, jež hlásala nedoktrinální poselství lásky,¹⁵² nebo osoba, jejíž titul je předmětem víry, si básník zvolil Krista. Překvapivě se mnohem častěji v básních objevuje titul *Kristus* než *Ježíš*, který se v básních objevuje jen dvakrát: „*bys neochabovala v díle svém, kéž*

¹⁴² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 72.

¹⁴³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 44

¹⁴⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 131.

¹⁴⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 131.

¹⁴⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 81.

¹⁴⁷ „*Nemá to smyslu a hned bych se přidal k rouhačům/ štekajícím na Boha jak psi na měsíc.*“ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 96-97.

¹⁴⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 89.

¹⁴⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 99.

¹⁵⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 30.

¹⁵¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 99.

¹⁵² Srov. RATZINGER, Josef. *Úvod do křesťanství*. Brno: Petrov, 1991. s. 127.

*pomáhá ti Ježíš/ a Maria, jež patou drtí hnízdo hrůz*¹⁵³ a ještě: „*kde stánek bíle plá a kolem Ježíše*“¹⁵⁴.

Kristus je nejčastější titul Nového zákona odkazující na davidovsko-královský typ mesianismu,¹⁵⁵ úzce souvisí s Kristovým královským původem, pomazáním a mesiášským posláním, které Zahradníček připomíná prostřednictvím různých přídomek, např. *Kristus Vzkříšený, Kristus Pantokrator, Kristus Kapitán*.

Oproti titulu *Bůh* se *Kristus* začíná hojně objevovat až ve sbírkách reflektujících 2. světovou válku, předtím se v básních vyskytoval jen ojediněle. Poprvé se s tímto titulem čtenář setkává až ve sbírce *Žíznivé léto* (1935), kde je zmíněn pouze jednou. Zpočátku je titul *Kristus* užíván v podobných spojeních jako *Bůh*, častokrát navázaný opět na citoslovce „*ó, Kriste, má duše volná je!*“¹⁵⁶.

Nejčastěji se objevuje odkaz na Krista v souvislosti s velikonočními událostmi. V kontextu válečných událostí je *Kristus* trpící na kříži dokonalým obrazem doby, jak svědčí i jiní umělci, kteří během válečných let s tímto motivem pracovali. Zahradníčkovo vnímání Krista se proměňuje v poválečné situaci, zvláště ve skladbě *Znamení moci*, kdy básník varuje před blížícími se Velikonocemi, „*však bez Krista tentokrát*“¹⁵⁷, nebo že „*na všech návrších země/ Kalvárie bez Krista/ vystávaly*“.¹⁵⁸ Postoj ke Kristu vygraduje ve sbírce *Dům strach* a *Čtyři léta*, kdy křížové události přestává vnímat jako obecný stav doby, ale přímo se s Kristovým křížem a jeho utrpením identifikuje. Přijetí kříže však s sebou nese i veškerou bolest, žádá si oběť nejvyšší: „*A mezi zemí a hvězdami já na kříži s Kristem jsem (...) odtržen od všeho, co mi přirostlo k srdci, já s Kristem jsem (...) Jak je to kruté s Kristem být (...) Ó zdvihni nás, Kriste, do svobody slávy své.*“¹⁵⁹

Vrátíme-li se k úvodní úvaze, zda Ježíš nebo *Kristus*, mohli bychom se podívat, proč u něj dominuje titul *Kristus*, když je mu tak intimně blízká útrpná smrt na kříži, kterou vykonal Ježíš z Nazareta. Zahradníček však oběť na kříži s ohledem na její spásné účinky, jejichž přijetí je však už záležitostí subjektivního aspektu soteriologie.

¹⁵³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 33.

¹⁵⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 37-38.

¹⁵⁵ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Praha: Krystal OP, 2010. s. 79.

¹⁵⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 26-27.

¹⁵⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 120.

¹⁵⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 123.

¹⁵⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 87-88.

3.2.3. Pán

V původním slova smyslu byl jako pán označován držitel jakékoli moci, kterým byl např. majitel otroka, díky Septuagintě se tento výraz objevil i ve starozákonním textu, kde vyjadřoval synonymní označení slova *Adonaj* a *JHWH*. Odtud pak plyne transpozice titulu do Nového zákona, přijetí Ježíše z Nazareta jako Pána se stalo pravděpodobně jedním z nejstarších vyznání víry.¹⁶⁰

Titul *Pán* Zahradníček nejčastěji zmiňuje ve sbírkách *Stará země* a *Dům strach*. Titul *Pán* je vyjádřením víry v Ježíšovu božskou moc, která je příčinou všech zázraků, a proto vede k postoji úcty a naprosté podřízenosti, např. „*všem rozpjat slouží všeho tvorstva Pán*“¹⁶¹ nebo „*Spočteny vlasy mé a jediný/ bez tebe nespadne, ó Pane*“¹⁶². Ve sbírce *Ježíškova košilka* dokonce tento titul vkládá do úst i Panně Marii, kterým vyjadřuje i Mariino přijetí svého Syna jako svého Pána: „*Pánu chci sušit košilku*“¹⁶³

Básník užívá i známý Matoušův titul *Pán žní*: „*Jsme kněží. Jsme vyvoleni. Vybral si nás Pán žní*“¹⁶⁴

3.2.4. Eucharistické tituly

V rámci tohoto titulu se nabízí dějinná odbočka k proměňujícímu se pohledu na přijímání Eucharistie na začátku 20. století, který beze sporu formoval i samotného Zahradníčka. Papež Pius X. dekretem z roku 1905 doporučil časté svaté přijímání, kterým změnil dosavadní praxi, kdy věřící přijímali Eucharistii jen o velkých svátcích, někdy jen o Velikonocích. V roce 1910 vydal dekret, kterým umožnil časně svaté přijímání, jehož praxe se využívá dodnes. Do Čech se však zvláště první dekret šířil jen velmi pomalu, jak o tom svědčí staroříšský nakladatel Josef Florian, který dekret vydal již v roce 1908, ačkoliv se k němu brněnská konzistoř stavěla zdrženlivě a dostával se s ní pak kvůli tomu do sporu. Situace se začala měnit až ve 30. letech, kdy vznikaly různé eucharistické spolky, které se snažily šířit eucharistickou úctu.

Eucharistické tituly se objevují v básních v několika obměnách, Ježíš je v nich titulován jako hostie, chléb, drochytka chleba nebo Boží Tělo. Nejvíce jsou tituly

¹⁶⁰ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 82-83.

¹⁶¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 42.

¹⁶² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 47.

¹⁶³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 345.

¹⁶⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 22.

zastoupeny ve válečných a poválečných sbírkách, počínaje sbírkou *Korouhve*. Zahradníček nepřináší nějaký osobitý pohled na Tělo Kristovo, na Eucharistii pohlíží optikou tradiční církevní nauky: Ježíš se dává za pokrm člověku, kterého posiluje a živí: „*když kdosi tenký a průsvitný jak oplatka chleba/ pronikne za všechny stěny a tváře srdce*“¹⁶⁵ Ježíš se nám v Eucharistii cele dává, i když ji nejsme hodni: „*dárce dechu a chleba co bezbranná žertva se chvěješ/ pod prsty kněze, jenž na pospas zubům se kladeš/ na výheň srdcí čistých i brutálně šlehajících...*“¹⁶⁶. Po přijetí Těla Páně se naše duše stává Božím svatostánkem: „*Na chvíli svatostánkem stává se mu hlava bédná/ v chudobě chléva hostíc Hostii,/ smrt smrti mé i tvé, již lačen požiji*“¹⁶⁷ A nakonec Bůh je ten, kdo žizní po nás: „*Chlebe, jenž hlad máš věčně po nás*“¹⁶⁸.

Ze všech veršů vyznívá význam Eucharistie jakožto svátosti, jejíž účinky jsou nezměrné a jež vede k mystickému setkání s Kristem. S ohledem na pestrou řadu podob Eucharistie, které se v básních objevují, je vidět význam Eucharistie v Zahradníčkově duchovním životě. Eucharistické tituly jsou vyjádřeny ve mnoha variantách¹⁶⁹: *z lilie plátek – kdosi tenký a průsvitný – všemohoucnost bezbranná, již v chlebě spí – drochytka chleba – Chléb – Voda – bílý mráček – Hostie každodenní – Denice lásky – bílá vločka – pečeť slunce – eucharistie nepřijímaná – Krev Beránka-bezbranná žertva*.

3.2.5. Syn

Jako Ježíš nikdy o sobě výslovně neřekne, že je Syn Boží,¹⁷⁰ tak ani Zahradníček nikde tento titul nepoužívá. Básník výhradně Krista spojuje se synovstvím Panny Marie, titul *Syn* použije ve svých básních čtyřikrát, Panna Maria v básních vystupuje jako přímluvkyně u svého Syna.

V souvislosti se synovstvím používá i tituly spojené s Ježíšovým narozením: Jezulátko: „*A všude kolem břemena odloživše ted' žíví spí/ tvář k nebi. A Jezulátko, jež*

¹⁶⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 61.

¹⁶⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 62-63.

¹⁶⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 37-38.

¹⁶⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 40.

¹⁶⁹ ZATLOUKAL, Stanislav. *Christologie v díle Jana Zahradníčka*, s. 99.

¹⁷⁰ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 81.

drží v dlani svět¹⁷¹, Ježíšek: „Ježíška chovající Matka žalu vstává.“¹⁷² a Děťátko: „a příchod Děťátka má býti slaven v nich.“¹⁷³

Jediný verš, kde bychom se mohli domnívat, že má básník na mysli Boží synovství se nachází ve sbírce *Stará země*: „*Maria Obloho, jež zdvíháš Slunce Syna*“¹⁷⁴.

Právě na příkladu těchto titulů vidíme jeden ze znaků Zahradníčkovy spirituality: naprosto upřednostňuje Krista před ostatními božskými osobami a zároveň je velký mariánský ctitel.

V básních se objevuje více variací christologických titulů symbolistního charakteru, které vychází z Ježíšova dětství: *Jezulátko – Ježíšek – Děťátko – Dítě – nemluvnátko – koledník nejmenší – Postrach Herodesů*.

3.2.6. Tvář

Tvář je nejhojněji užívaný christologický titul symbolistního charakteru. Jedná se o originální Zahradníčkův pohled na Krista, o jeho osobitou interpretaci. V mnoha ohledech se nápadně podobá filosofické etice Lévinase, který své dílo vydal až po Zahradníčkově smrti, který ale pronesl známý citát, že tvář druhého zjevuje nekonečno. Pojem *tváře* odhaluje další rovinu básnickovy spirituality: Zahradníčkova korespondence s manželkou i přáteli ukazuje, že Zahradníček pozorně vnímal druhého, projevoval o něj hluboký zájem, naslouchal mu, měl před sebou přeneseně jeho *tvář*.

Výraz *tvář* ve smyslu Boží tváře má starozákonní kořeny, kde je prostředkem vyjádření Boží blízkosti: „*Hospodin rozjasní nad tebou svou tvář a bude ti milostiv*“.¹⁷⁵

Pro Zahradníčka má Kristova tvář zvláštní význam, proto se opakovaně vrací k motivu Veroničiny roušky, do které se tvář Kristova podle tradice otiskla. Kristova tvář s Kristovým pohledem má léčivé účinky: „*Mé všechny dny už smyslu neměly by více (...) nebýti tváře té, jež vklouzla v ztřítnici/ s poselstvím balzámu*“¹⁷⁶ Zároveň se stala tato láskyplná tvář zdrojem hněvu, byla zraněna a na jejím krvavém zranění neseme podíl i my: „*Je to tvář Krista Pána/ A všichni jsme šlapali po ní. Všichni jsme šlapali po ní/ je to dopoledne Velkého pátku/ jež trvá dosud...*“¹⁷⁷

¹⁷¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 13.

¹⁷² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 48-53.

¹⁷³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 48-53.

¹⁷⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 48

¹⁷⁵ Nm 6, 25.

¹⁷⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 13.

¹⁷⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 19.

Tvář se objevuje v různých obměnách¹⁷⁸: tvář, jež se krví potí – zmučená tvář – tvář umučená – Tvář zsinalá – Tvář zarmoucená – tvář uštvaná, mírná, tvář bližního, Boha tvého – tvář planoucí ohněm – tvář, jež hledá nás – Muž s očima dítěte.

3.2.7. Slunce

Slunce tradičně představuje symbol života, božství nebo královský majestát. Všechny tři významy můžeme vztáhnout na Krista. Zároveň básník vnímá Krista i se všemi kvalitami slunce, popisuje ho jako zdroj světla, jako záři, která nás osvětluje. Obraz slunce se stal titulní metaforou sbírky *Pozdravení slunci*. Zde je poselstvím myšlenka, že jako upínáme pohled ke slunci, máme svůj pohled upírat ke Kristu. Kromě této sbírky se s tímto titulem setkáme ve sbírce *Stará země*, kde Krista charakterizuje jako krále Slunce a zároveň jako Syna slunce, a ve skladbě *Znamení moci*, kde vztahuje slunce ke vzkříšení: „*to Vzkříšené Slunce, jež vykročilo*“¹⁷⁹

3.2.8. Beránek

Beránek Boží se stává smírcí obětí za naše hříchy, vychází ze starozákonních odkazů Ex 12 nebo Lev 18, a potom novozákonní slova Jana Křtitele: „*Hle, Beránek Boží, který snímá hříchy světa.*“¹⁸⁰

V Zahradníčkových básních se objevuje titul *Beránek* pětkrát, vždy s odkazem na Ježíše trpícího, který je přinášen jako krvavá oběť za naše hříchy: „*Pochopil jsem/ Krev Beránka Velikonočního skrápěla všechny.*“¹⁸¹. Básník také poukazuje na Abraháma a jeho obětování Izáka, v němž se skrývá předobraz Krista: „*jde napřed svou cestu za Beránkem budoucím*“¹⁸²

3.2.9. Pelikán a Srdce

Pelikán a srdce patří mezi tradiční symboly Krista. Pelikán představuje podobně jako beránek symbol oběti, kterou podstupuje pro svá mláďata tím, že si do krve rozedírá

¹⁷⁸ ZATLOUKAL, Stanislav. *Christologie v díle Jana Zahradníčka*, s. 99.

¹⁷⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 129.

¹⁸⁰ Jn 1, 29.

¹⁸¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 113.

¹⁸² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 37.

hrud', aby měla zdroj potravy. Symbol, který použil ve skladbě *Adoro te devote* Tomáš Akvinský, se stal tradičním symbolickým označením Krista, který sám sebe dává za pokrm: „*ústa drsně prašná/ hrud' Krista Pelikán zkrápí svěžestí.*“¹⁸³

Srdce je vyjádřením lásky Ježíše k člověku, za kterého obětoval svůj život, a zároveň zobrazuje Ježíše jako osobu, která se v lásce odevzdává svému milovanému. Je beze sporu také vyjádřením Zahradničkovy úcty k Nejsvětějšímu Srdci Ježíšovu, která je nedílnou součástí lidové zbožnosti. V básních se objevuje v dalších čtyřech obměnách: *Srdce bolesti, Srdce probodené, Srdce Slitovné, Milosrdenství žhavá schrána.*

3.2.10. Král - Vládce

Král je označením nositele svrchované moci ve státě. Podle proroctví má spasit svět potomek z královské linie. Titul *Král* básník použil dvakrát ve sbírce *Korouhev*: „*ó pojd'me za tím světlem/ a Krále přivítejme,/ jenž vládne na zemi, nebi.*“ a „*jen pro tebe, Králi/ a více už pro nikoho.*“ Je zcela evidentní, že zde vnímá Krista jako vládce veškerenstva. Tento titul najdeme ještě ve sbírce *Ježíškova košilka*: „*Ježíšek – Král pravý*“¹⁸⁴, kde se čtenář vidí, že Ježíšův královský majestát je opodstatněný.

Zcela analogicky básník užívá titul *vládce*, který obdobně vyjadřuje Boží majestát: „*vstříc Kristu/ vládcí spravedlnosti a pokoje*“¹⁸⁵

3.2.11. Ženich

Ačkoliv christologie tomuto titulu nevěnuje pozornost jako jiným, přesto má svůj zásadní význam. Ježíš jako jedinečný Ženich, který miluje druhého jako své vlastní tělo.¹⁸⁶ Titul, který má své ukotvení především v novozákonním sporu o půst nebo podobenství o deseti pannách.

¹⁸³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhev*, s. 51-52.

¹⁸⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradniček: Dílo III*, s. 337.

¹⁸⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 42.

¹⁸⁶ Srov. KRUMPOLC, Eduard - POSPÍŠIL, Ctirad Václav (ed.). *Dokumenty Mezinárodní teologické komise 1969-2017: a některé další texty Papežské biblické komise a Kongregace pro nauku víry*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. s. 124.

Užit jen dvakrát, nejdříve v básni *Svatý Václav*: „*když on – nebeský ženich*“ a ve *Znamení moci*: „*Je na nás, abychom také ztichli/ před tou tváří Ženicha, který přichází*“¹⁸⁷

3.2.12. Slovo

Řecká filosofie představuje *logos* jako garant jednoty a integrity jsoucna, zákon světa; svět je uspořádán podle logu, řádu; *logos* představuje řád přírody i morální řád; *logos* je silou, jež nechává uvidět to, čemu má být rozuměno; u básníka se *logos* transformuje do síly autentické mluvy; jednou z rovin logu je řeč ve smyslu zjevování, otevírání jsoucen v jejich bytí.¹⁸⁸

Na stránkách Nového zákona se setkáme s *logem* pouze v janovských spisech, kde se objevuje jen třikrát, přesto je jeho význam pro janovskou christologii naprosto zásadní, zvláště v prologu evangelia, kde Jan vyjadřuje Ježíšovu preexistenci. Ježíšovo spojení s *logem* odkazuje na dokonalou jednotu poslání zjevitele, spasitele, soudce s jeho vlastní osobou, protíná se tak christologická a soteriologická rovina a vzájemně vytváří jednotu bytí a jednání.¹⁸⁹

Zahradníček se ve svých esejích zamýšlí nad podstatou a funkcí slova, které nabývá úplně jiného významu než slova, která běžně používáme v komunikaci. Slovo představuje základní kámen básně, který se však podobá kameni, kteří stavitelé zavrhli, básník analogicky srovnává básnické slovo se Slovem tělem učiněným, „*keré skryto v lupínku chleba, dává se lidem úplně napospas - ze slov, jejichž tvůrčí hodnotu si znovu uvědomuje, staví básník své verše a mezi nimi vane z prostorů mezihvězdných.*“¹⁹⁰ Zahradníček dále poznamenává, že práce básníků je výrazem spojení se Slovem bez ohledu na jejich vzdálený či blízký vztah k Bohu.¹⁹¹

Zahradníček *logos* vnímá především v souvislosti s teologií vtělení, má před očima Janův prolog, proto používá tento titul hlavně ve spojení s Pannou Marií: „*Maria*

¹⁸⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 16.

¹⁸⁸ Srov. OLŠOVSKÝ, Jiří. *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Praha: Academia, 2005. s. 106.

¹⁸⁹ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 85.

¹⁹⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 14.

¹⁹¹ „*A zatímco každodenně u všech oltářů světa zástupy věřících přijímají do svých úst Slovo tělem učiněné, básníci všech národů, blízcí i vzdálení svatostánků, bezděky i proti vůli, pracují v tajném spojení s tímto svrchovaným úkonem lásky. (...) Vyslovují vesmír k podobě člověka, jako člověk sám byl vysloven k podobě boží, aby nakonec všechno bylo vysloveno, aby všechno bylo v SLOVĚ, které bylo na počátku.*“ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 21.

*Panno, Matko slova*¹⁹². Jindy ho používá v obecné rovině: „*zdvíhání rukou Slova a zdvíhání rukou Ducha/ v radost bez mráček*“.¹⁹³ V Zahradníčkových básních se však obecně těžko interpretuje, protože je v některých verších téměř nemožné rozpoznat, zda má na mysli Logos nebo Boží slovo.

V souvislosti s Logem můžeme zmínit titul *Přítomnost*, který básník použil jen jednou a který charakterizuje Krista jako toho, který prostupuje celým vesmír, který je v jeho středu a vesmír se kolem něj prohlubuje.¹⁹⁴

3.2.13. Spasitel

Ač se jedná o jeden ze základních christologických titulů, Zahradníček jej téměř ve svých básních neuvádí. Pouze jednou ho užívá ve sbírce *Dům strach*: „*Stojím na Kalvárii sám se svým Spasitelem*“, kde díky použití přivlastňovacího zájmena jsme svědky, že si Zahradníček uvědomuje, že Kristus na kříži spasil i Zahradníčka a zachránil ho od jeho osobních hříchů.

Dále je titul užit ve sbírce *Ježíškova košilka*, kde tohoto titulu využívá záměrně vzhledem k dětským čtenářům jako jednoznačné vysvětlení poslání Krista. „*Spasitel narodil se všem*“¹⁹⁵.

3.2.14. Ostatní christologické tituly

Starozákonní tituly:

- **ohěň – rameno ohnivé** (Srov. Dt 4, 24, Lk 12, 49)
- **keř rozsvícený** (Srov. Ex 3, 2)
- **spravedlivý** (Srov. Ex 9, 27; Mt 27, 19)
- **kámen zneuznaný - kámen úrazu** (Srov. Ž 118, 22, Mt 21,43; Mk 12, 10, Lk 20, 17)
- **slitovník** (Srov. Iz 54,10)
- **květ čistý z kořen Jesse** (Iz 11,1)
- **muž bolesti** (Srov. Iz 53, 3)

¹⁹² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 55.

¹⁹³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 122.

¹⁹⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 129.

¹⁹⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dilo III*, s. 333.

Novozákonní tituly:

- **smutných potěšení** (Srov. Mt 5,4)
- **chorých uzdravení** (Srov. Mt 12, 15; Mk 1,34)
- **nasycení lačných** (Srov. Mk 8, 41; Lk 9, J, 6)
- **povýšení nízkých** (Srov. Mt 23, 12; Lk 14, 11; 18,14)
- **blahoslavený tichý** (Srov. Mt 5,5)
- **zázračné nasycení tisíců** (Srov. Lk 9; J 6, 1-13)
- **dárce dechu** (Srov. Jn 20, 22) **a chleba** (Srov. Jn 6, 35)
- **svědek a soudce** (Srov. Sk 10, 42)
- **ukřižovaný - ruce dvě probodené - nahý** (Srov. Jn 19, 18-24)
- **ten, jemuž řeménky u obuvi hoden rozvázat není čas náš** (Srov. J 1, 27)
- **žal – dokonání – nevývratný -láska**¹⁹⁶ (Srov. Jn 19, 25-30, Mk 15,34, Mt 27, 46)
- **suknice nesešívána** (Srov. Jn 19, 23)
- **cesta** (Srov. Jan 14, 6)
- **první i poslední** (Srov. Zj 22, 13)
- **světlo světa** (Srov. Jn 8, 12)
- **kdos nahý a žízniv a hladov** (Srov. Mt 25, 36)

Nebiblické (symbolistní) tituly:

- **Čtenář Spravedlivý – Čtenář Shovívavý**
- **Rybář mocnější**
- **Květ života**
- **Trestající - Rameno trestající**
- **Nebeský sokolník**
- **v hluchotě všeho sluch tvé naděje**
- **Hvězda**

¹⁹⁶ „K vodorovné bolesti země on Žal vždy svislý/ On Dokonání na tom, co koná se nezávislý/ On Nevývratný, kdy všechno v letu/ On Láska s hněvu příchutí ohnivou/ žířící ranou slunce v boku svém probodném“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 94.

- **Cizinec**
- **Host**
- **div divoucí**
- **Kdosi - On - Ten**
- **Tamtenvenku**
- **Chudák**
- **Mrznoucí**
- **Znavený**
- **pravý Šebestián**
- **Bolest**
- **Rána**
- **Rouška Veroničina**

3.3. Teologie vtělení

Teologie vtělení vytváří u Zahradníčka jednotu s teologií kříže. Básník nepohlíží na vtělení izolovaně, ale chápe ho jako akt, jež v sobě nese celý Ježíšův život, ukřižování a vzkříšení. Básník není na pochybách, zda primární účel vtělení bylo zjevení slávy Boží nebo spása člověka. Verše popisují, že akt vtělení v sobě zahrnoval celý Ježíšův život, a tím i jeho smrt na kříži pro nápravu hříchu lidí: „*Svět roztažený/ od bran ráje až k branám Apokalypsy/ celý se vešel do jediného okamžiku/ Tvého narození.*“¹⁹⁷ Ježíš, zrozený, ne stvořený¹⁹⁸, představuje kromě finální příčiny stvoření i exemplární, Ježíšovým vtělením vrcholí stvoření člověka, protože se Ježíš ve své lidské přirozenosti stává vzorem a cílem člověka.¹⁹⁹ Zahradníčkův pohled na teologii vtělení je tak christocentrický. Ježíš přichází na svět, aby zachránil člověka z objetí hříchů.

Zahradníček připomíná starozákonní mesiášské předobrazy: „*Co načekal se kámen,/ Kameni zneuznaný!/ (...) než vzešel matky Panny/ květ čistý z kořen Jesse,/ než*

¹⁹⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 53.

¹⁹⁸ „*jak Kristus jednou zrozený*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 48-53.

¹⁹⁹ „*Vždyť přece jsou jak tys byl sklíčení/ jsou vsazeni v zahrady Getsemane/ a z každého tvůj obraz prameni/ tvá podoba jež po tvářích jim kane*“
ZAHRADNÍČEK, Jan. *Návrat*, s. 82-83.

zazářil nám Betlem!“²⁰⁰ Novozákonní *Logos* – *Slovo* je pro něj vyjádřením osobní identity preexistujícího i vtěleného Božího Syna.

Výkupný a spasitelský význam úkonu vtělení chápe nejen ve vztahu Otce a Syna, ale zdůrazňuje roli Panny Marie při vtělení: „*Neboť jen branou ženina těla do ráje vzchází se.*“²⁰¹ Ve chvíli vtělení i při narození už svět zažívá účinky spásy. Také zmiňuje, že záměr spasit člověka nemůže nic překazit a že jej dokáže vyplnit bez jakéhokoliv omezení lidské svobody.

Vzhledem k literární povaze textu nelze očekávat hlubší reflexi dalších témat souvisejících s teologií vtělení. Na úrovni hypostatické unie se zmiňuje o Ježíšově lidské²⁰² i božské přirozenosti, ovšem bez vysvětlení jejich ne smíšené jednoty Ježíšovi, je jen naznačena jejich rozdílnost: „*Byla to vzpoura. Bůh trpěl a člověk ponížen*“²⁰³ nebo „*když trpí Bůh a byla tak zhanobena/ podoba člověka*“²⁰⁴. Setkání božské a lidské přirozenosti v jedné osobě je spásonosné a vytváří skutečnou budoucnost člověka.²⁰⁵

3.4. Tajemství Ježíšova života

V manuálech teologie před Druhým vatikánským koncilem se *mysteria carnis Christi* vůbec neobjevovala a podobně je tomu i v Zahradníčkových básních. Většinou básník události ze života předvelikonočního Ježíše transformuje na christologický titul (viz 3.2. Christologické tituly), v několika případech na přirovnání: „*Jsme tady pouze svatebčany v Káni*“²⁰⁶, zbylé události pak básník uvádí do širšího kontextu básně.

Básníkuv výběr předvelikonočních evangelijních událostí svědčí o jeho osobním vztahu k těmto událostem, do jaké míry se ho osobně dotýkají a hrají významnou roli v jeho duchovním životě. Zároveň je nezbytné tyto události nahlížet ze zjevitelského a soteriologického významu, jaký mu básník přikládá. Zahradníček si nejvíce všímá Ježíšova narození, protože ho vnímá ve světle Velikonoc a je pro něj chvílí, kdy přišla spása na svět. Opakovaně se vrací k zázračnému nasycení a vzkříšení Lazara.

²⁰⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 30.

²⁰¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 21.

²⁰² „*aby bylo kdykoli všechno přichystáno/ na nebi i na zemi/ až člověk se vrátí*“ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 55.

²⁰³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 110.

²⁰⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 81.

²⁰⁵ RATZINGER, Josef. *Úvod do křesťanství*, s. 150.

²⁰⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žitnívé léto*, s. 22.

Z básní vyplývá, že Zahradníček znal evangelium velmi dobře, přesto jsou v jeho básních naprosto dominantní velikonoční události a potom týkající se narození Páně. Tento přístup může mít řadu vysvětlení, jednak již zmíněn dobový přístup, pro který bylo typické, že v manuálech úplně chyběla kapitola věnující se tajemství Ježíšova života, dále básníková spiritualita obrácena ke Kristovu kříži a také historický kontext, kdy zásadní část autorovy tvorby spadá do válečného a poválečného období, ve kterém bylo téma kříže stěžejní analogií k době.

I když básník nezmínil celou řadu událostí z Ježíšova života, můžeme vidět zvlášť v christologických titulech, které symbolicky odkazují na nějakou událost nebo Ježíšův výrok, je za ním skryta celá událost v plnosti a i tento nepatrný náznak svědčí o básníkově vztahu k Ježíšovi, kterého vnímal i se všemi předvelikonočními událostmi. Ba právě i to, že třeba některou událost použije jako příměr svědčí o tom, jak moc měl všechny tyto události v sobě zakořeněny.

Zvláště by ještě mělo zaznít, že ze všech veršů je Ježíš prezentován v pokoře a chudobě.

I skrze krátké verše odkazující náznakově k nějaké události, básník představuje svému čtenáři, jaký Bůh je. Pakliže bychom si tyto útržkovité verše dali dohromady, vznikne nám Boží obraz. Takto třeba představuje setkání Ježíše s cizoložnicí, která je všemi odsouzena, milosrdného samaritána

3.4.1. Početí z Ducha svatého a vztah k Panně Marii

Zahradníček velmi podrobně zachycuje události Ježíšova narození, avšak je třeba podotknout, že se jedná o událost, která je nejvíce ovlivněna lidovou zbožností a folklorem, takže je v mnohém i přenesena do rodného kraje. Básník se opakovaně k tématu Vánoc vrací, napíše pro děti sbírku básní *Ježíškova košilka* s dominujícím vánočním příběhem, zároveň se v básních obrací i k době adventní, která pro něj znamenala dobu duchovní přípravy na Vánoce, jak poznamenává i v jednom ze svých dopisů.

Ve svých verších si mnohem víc než samotného zvěstování Panně Marii, všímá jejího Neposkvrněného početí, které sice nebylo nezbytnou podmínkou vtělení Božího Syna, ale díky uchránění Panny Marie od následků dědičného hříchu v ní Ježíš našel důstojný příbytek: „*Co bolelo, přestává bolet,/ spasena oddychuje zem,/ v Neposkvrněné*

*Početí/ padlého sněhu zahalena.*²⁰⁷ V souvislosti s Pannou Marií upozorňuje na její mateřský vztah k Ježíšovi.

V jedné ze svých esejích básník zdůrazňuje, že důležitý byl i způsob, jakým Ježíš přišel na svět. V kontextu zjevení se člověku není v královském paláci, ale zvolil si nejprostší a nejnuznější chudobu, aby tím vyjádřil svůj vztah k člověku.²⁰⁸ Později pak dětství a chudobu považuje za jeden z nejdůležitějších postojů.

Narození Páně nechápe izolovaně, ale předjímá v něm velikonoční události, odhaluje tajemství kříže a oslavení, v radosti vánoční se prolíná bolest Velkého pátku: „*A jako tenkrát nic nelze bez krve,/ a jako tenkrát se Betlem s Kalvarií,/ purputně prolíná a za Marii/ Ježíška chovající Matka žalu vstává,/ Královna Sedmibolestná, jež Krista pochová./ V noc Jesliček, v andělský jásot z ní/ v tlukotu srdcí slyšet hřeby zatloukané,/ pot krvavý obvazy věků k nám až z Getsemane,/ bolestně prosakuje, když se radost dní.*“²⁰⁹ Verše vystavěné na kontrastech narození a smrti Ježíše se u Zahradníčka objevují často, nejvíce jsou obsaženy v poválečných sbírkách.²¹⁰

Všechny další vánoční obrazy se podobají betlémům se všemi postavami a kulisami, zachycují pastýře a tři mudrce, kteří se přicházeli Ježíšovi poklonit, a nad vším děním vánoční noci zní andělské hosana. Protipól vytváří Herodes, kterého básník barvitě líčí jako toho, kdo se odívá purpurem radosti ze zla,²¹¹ a před kterým utíká Svatá rodina do Egypta. Vraždění nevinátek se stalo básníkovi paralelou k válečným hrůzám.

3.4.2. Ježíšovy zázraky

Za největší Ježíšův zázrak patrně považuje vzkříšení z mrtvých. Ježíš vzkřísil Jairovu dceru, naimského chlapce a především Lazara, jehož básník připomíná častěji. Jejich vzkříšení se stává předobrazem našeho vzkříšení, Ježíš je vzkřísil z dřímoty smrti a hniloby.²¹² Nad vzkříšením rozjímal v době věznění, kde viděl ve vzkříšení Lazara a jeho vyjití z hrobu, vyjití do svobody.²¹³

²⁰⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pod bičem milostným*. Brno: Edice Akord, 1944. s. 22-23.

²⁰⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 54,

²⁰⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 48-53.

²¹⁰ „*Jesličky se rychle přestrojují/ Kalvárie má začít hned*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 53.

²¹¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 45.

²¹² „*Jairova dcera, mládenec naimský a Lazar/ z dřímoty smrti a hniloby vzkříšení tebou./ I nás, jež kladou už do hrobu opovržení,/ k slunci své slávy zas zdvihneš.*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 44.

²¹³ „*Ty vykročíš svoboden/ z hrobu své kobky na ten hlas/ Lazare, veni foras*“

Jiným zázrakem, který se v básních opakuje, je zázračné nasycení pěti tisíců, které má pro Zahradníčka spojitost s Eucharistií.

3.5. Teologie kříže

Teologie kříže tvoří klíčový rozměr Zahradníčkových básní. Kříž v plnosti odhaluje lidskou identitu, stejně jako Kristus nesl kříž a byl na něm ukřižován, stejně tak člověk má vzít svůj kříž a Krista následovat, protože jedině s křížem a na kříži může dojít k plnému setkání s Bohem, na kříži se odehrává dialog lásky mezi člověkem a Bohem, stejně jako probíhal mezi Kristem a Otcem. Jak se Kristus obětoval pro spásu světa, tak i člověk na kříži obětuje všechno, co mu brání v plném patření na Boha.

Benedikt XVI. chápe spásu jako přechod člověka od „bytí jen pro sebe“ k „bytí pro druhého“. Kříž přináší osvobození od hříchu sebelásky, která se staví proti Boží a lidské vůli, lásce, v níž se odehrává společenství Boží a lidské vůle, a tím je naplno realizována svoboda člověka. Kříž se stává souhrnem a jádrem Ježíšovy pozemské existence.²¹⁴ „*Strom/ pod který jsme utíkali/ na nás padl/ Je to kříž/ a jestliže ho neobejmeme dobrovolně/ budeme naň přibiti.*“²¹⁵

Výraz *kříž* je podobně jako Bůh zastoupen v básních minimálně 60x. Kříž a Bůh se stávají středobodem Zahradníčkových básní. Pro hlubší porozumění je nezbytné, jak pojímal kříž ve svém životě sám básník, protože tento pohled představuje interpretační klíč k veršům týkajících se Ježíšova kříže.

Znamení moci, ve které Zahradníček explicitně píše: „*Pochopil jsem/ Krev Beránka Velikonočního skrápěla všechny/ a přes celou historii/ rozptýlené kosti Adamovy se sbíraly s úpěním (...) v jediné Tělo, jehož žádná částička nám nemůže být lhostejná.*“²¹⁶

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 40.

²¹⁴ FRÝVALDSKÝ, Pavel. Christologie v díle Josepha Ratzingera - Benedikta XVI. *Studia theologica* 2010, roč. 12, č. 3, s. 59.

²¹⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 33-34.

²¹⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 113.

3.5.1 Básníkův kříž

Pro Zahradníčka již od mládí představovalo jeho tělo kříž a po celý život se tohoto pohledu na sebe nezbavil. Již od mládí prožíval různá utrpení, možná právě skrze ně si vytvářel představu Kristovy oběti na kříži. Zahradníček žil po celý život úzce spjat s velikonočním křížem, proto jsou jeho obrazy kříže tak...

V době války a zvláště v poválečné době se situace proměňovala, kromě kříže, který do té doby nesl ve skrytosti, se najednou objevily i kulisy Velkého pátku spolu se všemi aktéry – nespravedlivě odsouzení, neochotně přihlížející, Piláti, Jidáši, farizeové, Židé: „*Začíná se hra opravdovější, divadlo světa přestává. (...) Žoldnéři se blíží, všechno je zde, i kdyby svíce nehořely (...) Je to hostina. Kanaán nejspíš, ale dveře se náhle otvírají./ Evangelium o zázračném nasycení dočteno, kohout kokrhá.// Všichni můžeme zapřít. Všichni se rozprcháme.*“²¹⁷ Zahradníček v tu chvíli nevystupuje jako politický řečník, ale jako prorok Jeremiáš, který předestírá apokalyptickou budoucnost, ostře kritizuje laxnost a materiální založení lidí a vyzývá všechny, aby znovu nechali ve svém životě zavlát Boží korouhev.²¹⁸ Teologie kříže nevychází z pohledu do minulosti, ale z kontemplanace kříže v každodennosti, v němž se odráží stejné poselství Božího vítězství nad světem.

Skladba *Znamení moci* analogicky srovnává odsouzení a Ježíšovu smrt s přicházejícími politickými procesy, které Krista mohou napodobovat v křivém obvinění, mučení, ale nikdy nebude mít pečeť Ježíšovy oběti.²¹⁹ Zároveň zde vytváří portrét novodobých „křížonošů“, kteří nejsou podobni apoštolům, protože oni po takovém kříži netoužili, popisuje jejich pochyby, nepochopitelnost smyslu takového kříže, touhu ukončit křížové události nejpozději pátečním dopolednem, pokušení stát se Jidáší a Barabáší.

V tuto dobu už měl básník za sebou nařčení z kolaborantství během války, vyloučení ze Syndikátu českých spisovatelů, musel si být vědom všech znamení doby, které předjímalý osud katolických intelektuálů. Jiné znamení doby představoval

²¹⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 43-44.

²¹⁸ Srov. MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu*. Praha: Portál, 2004. s. 104.

²¹⁹ „*Tady však/ dějiny přestávaly/ jak přibývalo netečnosti/ aby kdekoli za rohem/ s vyloučením veřejnosti a přece ne dosti potmě/ a přece ne dosti nenápadně kohosi zvolna svlékali.// Mohl to být kdokoli, vždy bezbranný, jeden a všichni./ Mohl to být kdokoli, když upadl v jejich ruce/ neměl podoby ani krásy/ aby se nám tím strašněji podobal/ Muž bolesti.// Dělo se to všechno jako příprava/ pro onen úkon ještě daleko hroznější, který se už jednou dokonal,/ a není jej možno opakovat,/ ale je možno jej kdykoli napodobit/ ve sklepeních, na půdách, v lesích.*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 114.

čichošťský zázrak, který vytvářel protipól ke všem politickým událostem a stal se znamením moci, kterého se bylo třeba zbavit. Básník musel být seznámen s monstrprocesem „Machalka a spol.“ po Toufarově smrti. V roce 1948 napsal příteli: „*Nevím, co nám přinesou příští týdny a měsíce, ale budou to jistě věci vážné. Připadá mi někdy, že to, co vidím kolem sebe, není už život opravdový, ale jenom rej loutek postrkovaných neviditelnou rukou.*“²²⁰ Básník si začíná být plně vědom, že i jeho Velký pátek se blíží.

Jednotlivými básnickými sbírkami se prolínají myšlenky, že i od básníka se bude očekávat oběť podobná kalvárské oběti, je to však v souladu s jeho celoživotním postojem víry: „*Od dětství blíž a blíž tvář, o níž řečeno mi,/ ta, pro níž zemřete*“²²¹ nebo „*přijmu svůj kříž.// Přijmu a políbím, jak líbá se jen země*“²²². Velmi často můžeme básníka přistihnout, jak stojí před křížem: „*Je pátek. Stojím na Kalvárii sám se svým Spasitelem, a všechno jako by přešlo a jako by nastat mělo.*“²²³

3.5.2. Kristův kříž

Zahradníček se věnuje i událostem před Velkým pátkem. Všimá si Ježíšova vjezdu do Jeruzaléma a potom až událostí v Getsemanech. Poslední večere Páně si nevšímá, ač je pro něj ustanovení Eucharistie velmi důležité, jak se ukázalo v jeho pojetí christologických titulů. Velmi detailně si všimá Getsemanské zahrady, popisuje prostředí zahrady, spící apoštoly, Ježíšovu modlitbu, Jidášův polibek a následné zatčení. Poté se víckrát vrací i k Petrově zradě. Zvlášť se zastavuje u Ježíšovy modlitby, při níž se Ježíš krví potil.²²⁴

Básník vzpomíná i na Pilátovu ženu, jež marně vypravovala Pilátovi své sny, aby propustil Ježíše Nazaretského, ale Pilát si nad Ježíšovým případem umyl ruce.²²⁵ Poté

²²⁰ VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček*, s. 448.

²²¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 13.

²²² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pod bičem milostným*, s. 8.

²²³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 87.

²²⁴ „*Zde v trávě mladé místa bledá po tvých kolenou,/ a poplakává konopka nad spánkem apoštolů (...)* když mezi keři modlil se, ty Keři rozsvícený/ v krůpějích potu krvavých (...) zde kmeny žoldněřské v tmě utkvěly, kde každý stál,/ polibek Jidášův šelesti“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 47-48.

²²⁵ „*Zem žena Pilátova/ nadarmo vypravuje své jasnozřivé sny/ nadarmo se trápí svými klíčovými předtuchami/ sděluje je s laskáním svému pověřivému muži/ který v rozřítosti poslouchá její zelené výstrahy,/ aby neměl nic se smrtí Spravedlivého/ ale myslí přítom na své hodnosti a řády/ a má strach.*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 21.

Pilát nechá Krista zbičovat²²⁶ a definitivně ho vydá Židům k ukřižování. Jakou roli měli jednotlivé postavy v příběhu? „*Ti zaměstnanci císařovi, Ti pomocníci Pilátovi/ tak nezbytní.// Bez nich krev drahocenná, krev Grálu by neskrápěla/ národy na kolenou*“ Většinou se jedná o sumarizaci událostí.

Během křížové cesty si všímá Panny Marie, postavy Šimona pomáhajícímu Kristovi nést kříž a potom statečné Veroniky, která podle tradice otřela Ježíšův zraněný obličej²²⁷. Veronika představuje v Zahradníčkově spiritualitě významnou postavu, i když ji v básních blíže necharakterizuje, je vidět, že se k ní neustále vracel.

Události na Golgotě popisuje stejně útržkovitě jako předcházejí události, zmiňuje se o Ježíšově nesešivané sukničce a že byl napojen žlučí. Vůbec v básni nezaznívá milosrdenství, které projevil lotrovi po pravici, ani nezaznívají Ježíšova slova z kříže, ani moment, kdy se stane Panna Marií matkou světa. Po ukřižování zmiňuje lež o odcizení Kristova těla.²²⁸

Podle výše zmíněného bychom se mohli domnívat, že se básník obrací ve verších pouze ke Kristu a zcela opomíjí ostatní božské osoby, nereflektuje vztahy uvnitř Trojice. I když se o Otci a Duchu svatém zmiňuje jen velmi okrajově, je vidět, že Zahradníček byl věrný učení církve.

3.6. Soteriologické modely

„*Kříž prázdný. Uvěřil jsem. V tmě hodiny třetí/ já bédný vězeň rty zsinalé slyšel jsem zaúpěti/ své jméno.*“²²⁹ Zahradníček při pohledu na kříž vyznává spolu se setníkem, že Ježíš Nazaretský je Boží Syn, věří, že smrt na kříži se stává znamením naděje. V Božím Synu se na kříži zjevuje milosrdenství a spravedlnost Boha. Čas po vzkříšení je jiný, Ježíšova smrt na kříži proměnila dosavadní chod dějin, dokonce i ve smrti člověka se cosi změnilo, básník vnímá události Ježíšovy smrti na kříži jako jedinou skutečnou revoluci.²³⁰

²²⁶ „*Hodina Bičování. Zde slova/ nemají smyslu. Zde o barvách/ hovoří slepi./ Ta nadpřirozená prostřednost všechno rovná/ k obrazu svému...*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 26.

²²⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 43-44.

²²⁸ „*Nadarmo se rozhlašuje ta řeč mezi vámi až do dneška/ Nepodařilo se jí zakalit ani zmenšit/ to Vzkříšené Slunce, jež vykročilo/ celou šíří obřích svých prsou naléhajíc na dveře a okna*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 129.

²²⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 38.

²³⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 127.

Anselm z Cantenbury položil ve svém díle *Cur Deus homo* základ teocentrickému pohledu na výklad Kristovy spásy, ve kterém rozjímal smysl kříže jako nutnosti splatit dluh Bohu. Vedle teocentrismu se v soteriologické reflexi začal rozvíjet antropocentrický přístup, podle něhož Ježíš bere na sebe hříchy ostatních, aby tak pomohl zacelit zranění člověka způsobeného hříchem. Oběma pohledům na Kristovu spásu pak odpovídá vzestupná a sestupná linie soteriologie, první je obrazem spravedlnosti a druhá milosrdenství. „*Ukřižovaný je jako pravý Boží Syn nejprve Odpouštějícím. (...) Boží milosrdenství je základní normou spravedlnosti, protože pouze ten, kdo odpouští, je milosrdný.*“²³¹

Zahradníček ani tak nereflektuje, zda Ježíš svou smrtí na kříži zacelil porušenou důstojnost člověka, zaplatil výkupné nebo přinesl oběť za celý svět. Operuje se všemi pojetími, především ho však zajímá, kdo je adresátem spásy. Christologický titul *Spasitel* se nejčastěji objevuje ve sbírce pro děti *Ježíškova košilka*, kde se zcela evidentně snaží dětem předat základní zprávu o Ježíšovi, že přinesl spásu na tento svět. Zahradníček upírá oči k Ježíšovi, protože věří, že pouze v něm je jeho spása.²³² Často zdůrazňuje, že Bůh je vítěz v boji se smrtí.²³³ Ve svých verších zdůrazňuje především objektivní aspekt víry²³⁴ a svým pojetím spásy se přibližuje soteriologickému inkluzivismu²³⁵, který se odráží se i v básníkově obdivu k francouzské filosofce Simone Weilové.

V souvislosti se spásou Zahradníček dvakrát variuje podobenství o vinném kmeni²³⁶ z Ježíšovy řeči na rozloučenou. Z Ježíšových slov vyplývá, že z podstaty našeho naroubování na vinný kmen plyne i náš nárok na spásu a básník doplňuje: „*na stromě života byl jsem roubováni/ a že do ráje nevstoupíme zítra či pozítří teprve/ ale už dneska, kdy bédností svou jsme křižováni.*“²³⁷

V souvislosti se soteriologickými modely se setkáváme s tématem poslušnosti Božího Syna vůči svému Otcí. Jedná se o postoj, který básník rozjímal ve svém životě a

²³¹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 384.

²³² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 38-39.

²³³ „*Ale co na tom/ Bůh ustavičně poražen vítězí./ Člověk ustavičně vítězí nakonec poražen/ a ti, kteří na kříž přibíjeli, jsou na kříž přibiti.*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 131.

²³⁴ „*Byli jsme svědky toho, jak člověka ubývá/ zatímco Bůh jen roste // Roste a má/ zmožuje ustavičně sám v sobě svou blaženost/ ustavičně se vrací k svým věčným pramenům, k své hluboké noci,/ sám plný, sám ze sebe naplňuje spásu člověka, spásu světa*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 127.

²³⁵ „*A kříž roste, kříž roste svůj dlouhý stín prostíraje/ přes pevniny. Přes oceány. Přes hlavy národů./ Přes uctívače ohně. Buddhisty, marxisty, šintoisty.*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 86.

²³⁶ Srov. Jn 15, 1-8.

²³⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 91

spojoval jej i s identitou básníka: „Pravý básník ostatně ví, že jenom odříkáním a poslušností si může získat svobodu pro své dílo, neboť ,ti nejposlušnější svobodni jsou‘ (Březina), a nebojí se malodušně, že věci, kterých se zříká, ztratí navždycky. Věří, že to, co skutečně existuje, nemůže zmizet a že to, čeho se vzdal, se jednou vrátí očištěno, zmnoženo a jako něco, čeho už nelze pozbyt.“²³⁸

I v Zahradníčkových básních můžeme najít odpověď na otázku, „jakým způsobem Kristův kříž působí spásu“²³⁹. V básních se objevuje celá řada veršů, které popisují účinek Ježíšovy smrti na kříži, dostáváme se však na nejobtížnější místo v celé interpretaci Zahradníčkova díla, protože Zahradníček smysl Ježíšova ukřížování naznačuje, nedrží se jednoho přístupu. Stanislav Zatloukal ve svém článku reflektuje Zahradníčkovu pojetí spásy především jako vykoupení, zaplacení nejvyšší ceny za spásu člověku.²⁴⁰ V některých verších je tento model soteriologické reflexe evidentní, v básních se však neobjevuje christologický titul Vykupitel a naopak se v některých verších objevují i jiné soteriologické modely, proto necháme otázku dominantního soteriologického modelu otevřenou.

3.6.1. Kříž jako zadostiučinění

Satisfactio je pojem, který se neobjevuje ani v Novém zákoně, ani v Zahradníčkových básních. Podle tradice římského práva představovalo zadostiučinění zaplacení dluhu, v soteriologické reflexi naopak věrně vystihuje příčinu Ježíšovy spasitelné smrti na kříži. Tato otázka velmi úzce souvisí s předchozí úvahou o teocentrickém a antropocentrickém pojetí, které vytváří dva různé pohledy na záměr zadostiučinění. Požadoval Bůh nápravu poškození Boží cti, nebo naopak vzal Bůh na sebe hříchy člověka, aby tak mohlo dojít k nápravě osobního ponížení, aby Boží milost spočinula na hříšníkovi? Na teocentrickou odpověď odpovídá sv. Bonaventura s ohledem na terapeutické účinky spásy: „Bůh se rozhodl spasit člověka tímto způsobem proto, že se jedná o nejlepší lék na nemoc hříchu.“²⁴¹ Na jedné straně stojí spravedlnost a na druhé straně milosrdenství. K antropocentrickému se kloní i dnešní teologické reflexe: „Jestliže

²³⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo III*, s. 33.

²³⁹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 326.

²⁴⁰ Srov. ZATLOUKAL, Stanislav. *Christologie v díle Jana Zahradníčka*, s. 104.

²⁴¹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 382.

Bůh vyžadoval zadostiučinění za hřích, nedělal to kvůli sobě – vždyť jeho sláva spočívá v milosrdenství -, nýbrž kvůli člověku ²⁴²

Ježíš svobodně přijímá smrt na kříži a vnitřně ji proměňuje v úkon sebedarování se celému světu, aby tak naplnil Otcův záměr spasit člověka, který se především projevuje Ježíšovou poslušností a láskou.²⁴³ Aspekt lásky je v pojetí zadostiučinění základní, protože právě z lásky se přání dostiučinit rodí.²⁴⁴ Ježíš je ten, kdo na sebe bere naše zranění²⁴⁵ a básník tak opakovaně zdůrazňuje antropocentrický přístup: „*sám plný, sám ze sebe naplňuje spásu člověka, spásu světa/ Z jeho kostelů rostou domy/ z jeho tajemství věda/ z jeho poslušnosti svoboda*“²⁴⁶

Zadostiučinění úzce souvisí s odpuštěním. „*Ale kdosi tu musel příliš trpět, že tolik odpouští*“²⁴⁷ V kontextu odpuštění Boha člověku rozjímá básník nad odpuštěním svým věznilům. Vždyť i on sám byl nespravedlivě odsouzen a vlivem tohoto rozsudku zakoušel muka duše i těla. Přesto si Zahradníček uchovává postoj Boží. „*Byla to vzpoura. Bůh trpěl a člověk ponížen./ Všechno přešlo./ Nevidíš, kdo by po tobě kamenem hodil,/ kdo by tě věznil či vyslychal. A ty sám/ nechováš v srdci zášť k praníkomu.*“²⁴⁸

Otázka milosti se často objevuje, Zahradníček nevnímá milost jako něco automatického, ale chápe ji jako něco, co je skutečně v režii Boha: „*Nebudeme se hašteřiti s Bohem,/ škemravě na něm dobývati pohledávek/ v knize milosti hledajíce stránku/ se sloupцем dáti má...*“²⁴⁹ Dalo by se předpokládat, že Zahradníček bude v tuto chvíli častěji operovat s pojmem milosrdenství, ale milosrdenství zmiňuje v básních jen dvakrát v souvislosti s Bohem, kde milosrdenství definuje jako zdroj odpuštění, jinak ho zmiňuje v souvislosti s archandělem Michaelem a poté s Pannou Marií. Na druhou stranu téma milosrdenství zažilo obnovu až s příchodem papeže Jana XXIII. a potom Jana Pavla II., kteří poznali, že nastal čas, kdy je potřebné zavést otázku milosrdenství do života a učení církve.²⁵⁰ Milosrdenství je mnohdy naznačeno, nepojmenováno, přesto vyznívá z řady veršů, především v souvislosti s otevřenou náručí, která symbolizuje otevřenou

²⁴² POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 383.

²⁴³ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 365.

²⁴⁴ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 383.

²⁴⁵ „*mladý a krásný, v zlatém nachu/ zranění naše na se vzal -/ on hnilobě, popelu, prachu/ zářící tvář svou ukázal.*“

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 60.

²⁴⁶ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 139.

²⁴⁷ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 64.

²⁴⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 110.

²⁴⁹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žitné léto*, s. 50.

²⁵⁰ KASPER, Walter. *Milosrdenství: základní pojem evangelia – klíče křesťanského života*. Brno: CDK, 2015. s. 11.

náruč otce, který jde vstříc svému marnotratnému synovi: „*vstříc náruči této,/ již uniknout nebylo možno, jak nelze/ uniknout smrti,/ jak nelze uniknout lásce*“²⁵¹, zároveň poukazuje na spravedlnost Boží: „*zběsilý úprk před Bohem spravedlivým/ z náruče milující do náruče trestající*“²⁵², přesto básník zdůrazňuje, že Bůh čeká na každého, ale nechává mu svobodnou vůli, zda do jeho náruče přijde: „*Celé dějiny jsou návratem do té náruče děsivě čekající./ Celé dějiny jsou útekem před tou náručí děsivě čekající.*“²⁵³

3.6.2. Kříž jako vykoupení a cena naší spásy

Přestože se v básních ani jednou neobjevuje slova „vykupitel“, „výkupné“ nebo „vykupitelské dílo“, můžeme vytušit, že i tímto způsobem básník reflektuje povahu Ježíšovy spásy. Jako výchozí text tohoto soteriologického modelu je tradičně citováno Hospodinovo zaslíbení z Ex 6, 6-7: „*Já jsem Hospodin. Vyvedu vás z egyptské roboty, vysvobodím vás z vašeho otroctví a vykoupím vás vztaženou paží a velkými soudy. Vezmu si vás za lid a budu vám Bohem. Poznáte, že já jsem Hospodin, váš Bůh, který vás vyvede z egyptské roboty.*“

Vykoupení původně znamenalo koupit otroka nebo zajatce a darovat mu svobodou, nebo zaplatit čísi dluh a nepožadovat za to náhradu. V citovaném starozákonním úryvku představuje vykoupení podmínku, bez níž není možná pravá bohoocta, bez níž nelze putovat do zaslíbené země. Osvobození od něčeho je zároveň osvobozením pro Hospodina. Vykoupení znamená projev milosrdenství. Na rozdíl od předcházejícího modelu se zásadně jedná o sestupnou soteriologickou kategorii.

Takové zaslíbení spásy si však nutně vyžaduje nadměrnou cenu, kterou je ochoten zaplatit Bůh z nekonečné lásky k člověku: „*V krůpějích potu krvavých, když prázdno bezlisté/ žal věků váš,/ tvé smrti žádaje si ceny*“²⁵⁴ a v jiném verši spojuje vykoupení s penězi: „*Mincí, jež nenajde se nikde v kapsách,/ splácí se tady starý lidský dluh.*“²⁵⁵ Jedině taková cena může být splacením dluhu učiněného člověkem, „*jiná cena spásy by s sebou nevyhnutelně nesla nižší úroveň zjevení Boha i menší vznešenost a*

²⁵¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*, s. 63.

²⁵² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 99.

²⁵³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 86.

²⁵⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 47-48.

²⁵⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 67-68.

*důstojnost pro vykoupeného člověka.*²⁵⁶ Na jednom místě explicitně píše, že jsme dlužníky Boha.²⁵⁷

3.6.3. Kříž jako oběť

V některých básních vystupuje do popředí poselství, že Ježíš z Nazareta přinesl oběť za celý svět, básník pracuje se starozákonním předobrazem Krista v podobě beránka obětovaného místa Izáka a spolu s ním i s Abrahámovou poslušností Hospodinovu příkazu: *„Je to poslušnost, jež zde přináší oběť./ Je to poslušnost, již od lásky neodtrhneš./ A Hospodin oběť přijal, aniž si konec žádá,/ aniž má zalíben v lidských mukách jako Moloch,/ jak Montezuma.*²⁵⁸

Na jiném místě píše, že krev velikonočního Beránka omyla všechny lidi napříč celou historií.²⁵⁹ Básník představuje Ježíše jako toho, kdo skrze oběť smíří se sebou celý svět: *„Vidí žena Pilátova/ oponu světa roztrženou/ podsvětí kanálů se provalilo/ a mezi nimi bolest a vinu/ jak se protloukají/ v křiku rouhavém/ každá na vlastní pěst.// Vidí Smíření/ všemi lístečky dřeva zeleného/ šeptá o něm/ sypajíc nám pod nohy květní plátky/ modrým hlasem kukaček se zalykajíc*²⁶⁰ Kromě oběti smíření zmiňuje i oběť služebníka, který nese hříchy mnohých s odkazem na Iz 53, 12.: *„Zdvíhaje všechno všemu dává růsti/ všem rozpjat slouží všeho tvorstva Pán,/ na kříži cesty kříž svůj neopustí,/ zástava těžká za řeč, krov a lán.*²⁶¹

Starozákonní oběť smlouvy se stala předobrazem nové smlouvy uzavřené mezi Bohem a člověkem. Ježíš zmiňuje novou smlouvu v souvislosti s ustanovením Eucharistie, dává sám sebe jako pokrm *„bez viny v své nekrvavé oběti*²⁶². Při krvavé oběti na kříži si básník nejvíce všimá symboliky probodeného boku, ze kterého podle básníka pramení spása: *„On Láska s hněvu příchutí ohnivou/ žířící ranou slunce v boku*

²⁵⁶ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 388.

²⁵⁷ *„V této chvíli nikdo na tebe nemyslí/ ale všichni jsou tvými dlužníky, všichni jsou na útěku/ Herodes, hosana andělské, vraždění nevinátek/ všechno, co bylo, zůstává/ zatímco Kalvárie/ nezadržitelně se přibližuje“*

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 33.

²⁵⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*, s. 37.

²⁵⁹ *„Pochopil jsem,/ Krev Beránka Velikonočního skrápěla všechny/ a přes celou historii/ rozptýlené kosti Adamovy se sbíraly s úpěním.“*

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 113.

²⁶⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s.21-22.

²⁶¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*, s. 42.

²⁶² ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*, s. 40.

*svém probodeném*²⁶³ a na jiném místě: „*A svatý Grál tvého boku/ přes celý vesmír
diamantově rozlévá se*“²⁶⁴.

²⁶³ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*, s. 94.

²⁶⁴ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*, s. 88.

ZÁVĚR

Básníkův život podává obraz o síle lidského ducha, který nezlomily rány života, protože nacházely zpodobnění s ránami, které naopak hojí, posilují a jsou zdrojem spásy. Christologická reflexe Jana Zahradníčka nevychází z obecného pohledu na Kristův kříž, ale úzce souvisí s vlastním prožitkem, osobní zkušeností přijetí kříže a následování Krista, a celkově tak proměňuje básníkovo pojmání christologie.

Básně Jana Zahradníčka dokazují, jaké obohacení může přinést sblížení teologie a literatury, i když jsme na jednu stranu ochuzeni o celistvost teologického obrazu, na druhou stranu máme před očima konkrétní uplatnění teologické disciplíny, které přináší v mnoha rovinách hlubší porozumění a otevírá nové možnosti uchopení tématu. V případě Jana Zahradníčka se prolíná christologická a soteriologická analýza s osobním příběhem, který byl bytostně spirituální, a znovu si tak připomínáme, že teologii nelze rozvíjet bez osobního rozměru víry.

Z hlediska chronologie básnických sbírek vidíme, jak se proměňoval básníkův pohled na Kristův kříž, který v souvislosti s dějinnými událostmi a zvyšujícím se životním utrpením básníka se stával dominantním obrazem básnickových básní. Chronologický přístup k básnickově dílu naopak nepřináší zvláštní poznatky v oblasti christologických titulů a biblické christologické inspiraci. Jako zajímavější se naopak jeví jejich sledování z hlediska kvantity v jednotlivých sbírkách. Nejvíce christologických titulů je uvedeno ve sbírkách, které se řadí k tzv. sluneční etapě, v níž překypuje radost, oslava básníkovraje. Z hlediska biblických motivů vidíme, že většinu z nich citoval jen jednou, víckrát cituje biblické obrazy, které byly pro básníka důležitou výpovědí o Ježíšově osobě.

Christologický obraz v Zahradníčkových básních pramení především z Božího slova a z osobní meditace Kristova kříže. Básník pracuje několika způsoby s biblickými motivy, jednak z nich vytváří různé frazeologické obraty, jednak je formuluje jako christologický titul a jednak je používá jako zdůvodnění Kristova mesiášského poslání. Ze Starého zákona si tak nejvíce všímá mesiášských modelů u Izajáše, v žalmu 118 kamene zavrženého staviteli a v předobrazu beránka v Abrahámově obětování Izáka, v Novém zákoně čerpá nejvíce z evangelijních perikop popisujících Ježíšovo narození a smrt na kříži, z tajemství Ježíšova života opakuje událost nasycení pěti tisíců rybami a chleby a vzkříšení Lazara z mrtvých. Nejčastěji básník cituje evangelisty, vzhledem k volným parafrázím však nelze rozpoznat, který evangelista byl pro Zahradníčka

východzí. Celkově však můžeme vidět, že je básník v kontextu biblického východiska christologie úsporný, ze Starého zákona si nejvíce všímá Pentateuchu, který se však pro něj stává většinou zdrojem již zmíněných frazémů, nezmiňuje ostatní mesiášské modely, ani klíčový žalm 22, v Novém zákoně zase opomíjí většinu důležitých postav a situací z veřejného působení, které v sobě skrývají skrytý velikonoční význam. Uvedené biblické motivy v básních však vytvářejí dostatečný počet bodů, díky kterým vidíme, které biblické odkazy akcentoval, a tak si dokážeme představit, jak básník osobu Ježíše Krista pojímal.

Oslovení většinou odhaluje, jaký vztah máme k druhému. Stejně platí i o Zahradníčkovi, v jeho básních se objevuje rozsáhlý výčet christologických titulů, který nám představuje básníkův vztah ke Kristu. Zahradníček používá celou řadu tradičních biblických titulů (Bůh, Kristus, Pán, Syn, Beránek, Král, Ženich, Slovo, Spasitel), variuje eucharistické tituly (např. drochytka chleba, oplatka chleba, hostie, bílá vločka) a potom transformuje starozákonní i novozákonní verše na christologické tituly (např. keř ohnivý, muž bolesti, blahoslavený tichý, dárce dechu, svědek a soudce). Dále také používá christologické tituly symbolistního charakteru, z nichž dominantní je titul Tvář a Slunce, jež svůj pohled obrací na básníka a básník na ně. Minimálně se v textu objevuje sedmdesát různých christologických titulů.

Pro Zahradníčkovo pojetí christologie je typické, že vše v Ježíšově životě vnímá jako anticipaci ukřižování a vzkříšení. Okamžik vtělení je zdrojem spásy, nese tak v sobě celý Ježíšův život až po velikonoční události. Zároveň popisuje nutnost Ježíšova příchodu na svět, aby byl člověk vykoupěn od dědičného i osobního hříchu. Ježíš je finální i exemplární příčinou stvoření. Zvláštní důraz klade básník na osobu Panny Marie, jejíž roli při vtělení zdůrazňuje.

Tajemství Ježíšova života je v Zahradníčkových básních opomíjeno podobně jako v dobových manuálech. Básník si ho všímá spíše v náznacích, často jsou formulovány jako christologický titul. Největší důraz je kladen na poměrně detailní popis pašijových události a potom narození Krista s klaněním pastýřů, tří mudrců i Herodova vraždění neviňátek. Naopak si vůbec nevšímá podobenství, Ježíšovy modlitby, uzdravování, střetu s Židy, opakovaně si pouze všímá zázračného nasycení pěti tisíců, které pro Zahradníčka je spojeno především s darem Eucharistie, a potom vzkříšení Lazara, Jairovy dcery a naimského chlapce, které jsou zase zaslíbením i našeho vzkříšení z mrtvých. Po Kristu je nejvíce z novozákonních postav uváděna Panna Maria, které věnuje poměrně velký

prostor, všímá si jejího Neposkvrněného početí, ale zároveň vidí, že za Betlémem se pomalu zvedá Golgota s třemi kříži.

Pojem *kříž* je v básních zastoupen minimálně šedesátkrát, a tak svědčí o tom, jak ho měl básník neustále před očima. Největší gradace dosáhl v básnické skladbě *Znamení moci*, která je varováním před blížícími se politickými událostmi, které nakonec samotnému básníkovi vložily na záda největší kříž, proto je zvláště v tomto bodu christologické perspektivy hledět k básníkovi životu a interpretovat Kristův kříž i skrze ně. Básníkovo ztotožnění se s Kristovým křížem je největším přínosem v jeho pojetí teologie kříže. Nejedná se totiž o trpělské nesení kříže, ale o nesení kříže v pohledu velikonoční naděje slavného vzkříšení. Jako jsme na kříži svědkem Ježíšova volání k otci, tak zde básník volá ke svému Kristu, který je stejným dialogem mlčení a lásky. Kříž je pramenem spásy a zároveň je vrcholným zjevením pravdy o vztahu Boha k člověku. Kristus vítězí nad smrtí a zcela se daruje člověku.

Skutečnost, že Zahradníček tvořil v době války a v době proměn politické scény s předzvěstí událostí 50. let, výrazně ovlivnila jeho vnímání Kristova kříže, básník vnímal prostředí kolem sebe jako podobné době Ježíšova ukřižování, viděl kolem sebe podobné typy lidí, od Jidáše přes Piláta a jeho ženu. Proto pracuje v této době s lasalettským proroktívím, které apokalypticky vykresluje budoucnost.

S teologií kříže úzce souvisí soteriologický význam Ježíšovy smrti na kříži. Básník promýšlí smysl ukřižování, i když soteriologické pojmy se v básních objevují minimálně. Soteriologickou perspektivu Ježíšova ukřižování popisuje symbolicky. Vnímá ji v kontextu základních soteriologických modelů. Vnímá kříž jako *satisfactio*, jako vykoupení i jako oběť. Básník připomíná, že pouze Ježíš mohl spasit tento svět. Zahradníček mnohokrát zdůrazňuje synovskou poslušnost Ježíše.

Závěrem lze říci, že Zahradníčkova christologie je christocentrická, V básních zdůrazňuje komplementaritu sestupné a vzestupné linie christologie. Básník představuje osobu Ježíše, tak jak odpovídala předkoncilnímu pojetí a zároveň je ovlivněna lidovou zbožností. V jeho pojetí je velmi potlačena vztahovost Boha a Syna, hlavní důraz je kladen na samotnou osobu Krista. Zároveň by se Zahradníček více přikláněl k christologickému modelu Logos – anthrōpos. Ducha svatého uvádí do vztahu ke Kristu, který je dárce Dechu. Trinitární reflexe v básních téměř chybí. Čtenáři však neunikne, že básník zdůrazňuje vlastnosti Ježíše, které jsou pro něho samotného důležité, tzn. poslušnost a chudoba, ale v žádném případě tím nedochází ke zkreslení identity Božího Syna. Odlesk trpícího básníka v trpícím Kristu je významná, kříž je pro básníka cestou

k následování. Jan Zahradníček neměl teologické vzdělání, vycházel především ze své duchovní zkušenosti, jedná se o ortopraxi.²⁶⁵

²⁶⁵ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 34.

SEZNAM LITERATURY:

Prameny

- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Čtyři léta*. Praha: Československý spisovatel, 1969.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček: Dílo I*. Praha: Československý spisovatel, 1991.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jan Zahradníček. Dílo III*. Praha: Český spisovatel, 1995.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům strach*. Praha: Vyšehrad, 2015.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Jeřáby* [online]. [cit. 2019-12-03]. Dostupné z: <https://ceskaknihovna.files.wordpress.com/2013/02/zahradnicek-jeřaby.pdf>
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korouhve*. 4. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1944.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Návrat*. Praha: Sfinx, 1931.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pod bičem milostným*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pokoušení smrti*. Řím: Nepomucenum, 1989.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Pozdravení slunci*. Brno: Blok, 1991.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina; La Saletta; Znamení moci*. Praha: Vyšehrad, 1990.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Stará země*. Brno: Edice Akord, 1946.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Svatý Václav*. Brno: Edice Akord, 1946.
- ZAHRADNÍČEK, Jan. *Žíznivé léto*. Praha: Melantrich, 1935.

Sekundární literatura

- ČEP, Jan - ZAHRADNÍČEK, Jan. *Korespondence 1939-1943*. Praha: Aula, 1995.
- FUČÍK, Bedřich. *Čtrnáctero zastavení*. Praha: Triáda, 2016.
- HRUBÍN, František - ZAHRADNÍČEK, Jan. *Ve znamení „jadis“...Příbram: Pistorius & Olšanská, 2018.*
- KALISTA, Zdeněk. *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*. Mnichov: Obrys/Kontur, 1988.
- KASPER, Walter. *Milosrdenství: základní pojem evangelia – klíče křesťanského života*. Brno: CDK, 2015.

KRUMPOLC, Eduard - POSPÍŠIL, Ctirad Václav (ed.). *Dokumenty Mezinárodní teologické komise 1969-2017: a některé další texty Papežské biblické komise a Kongregace pro nauku víry*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017.

MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu*. Praha: Portál, 2004.

OLŠOVSKÝ, Jiří. *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Praha: Academia, 2005.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Praha: Krystal OP, 2010.

PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v kontextech: 1918–1945*. Praha: Torst, 2010.

RATZINGER, Josef. *Úvod do křesťanství*. Brno: Petrov, 1991.

RIGAUD, Ernest. K útěše Marie, plačící na svaté hoře La Salettské. *Studium* 1910, svazek 27.

ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987.

ŠALDA, František Xaver. *Šaldův zápisník*. Praha: Otto Girgal, 1931-1932.

VESELÁ, Anna. Historie farnosti Stará Říše v 1. polovině 20. století. Praha, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta.

VOJVODÍK, Josef - WIENDL, Jan (ed.). *Jan Zahradníček: Čtení o básníkovi z let 1930-1960*. Praha: Institut pro studium literatury, 2018.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Mezi nás prostřena noc...: Dopisy z vězení ženě Marii*. Brno: CDK, 2008.

ZEJDA, Radovan. *BYL BÁSNÍKEM! Život a dílo Jana Zahradníčka*. Tišnov: Sursum, 2004.

Periodika

ANEV, Petr. Procesy s údajnými přísluhovači Zelené internacionály. *Paměť a dějiny* 2012, roč. 6, č. 4.

BĚHOUNEK, Václav. Co hledají v české kultuře? *Kulturní politika 1945*, roč. 1, č. 8.

BĚHOUNEK, Václav. Kolaborant před kolaboranty. *Kulturní politika 1946*, roč. 2, č. 12.

ČERNÝ, Rudolf. O kulturní politiku a Jana Zahradníčka. *Vyšehrad: List pro křesťanskou kulturu 1946*, roč. 2, č. 11.

DVOŘÁK, Miloš. Názory z K. P. *Akord 1945-1946*, roč. 12, č. 2.

FRÝVALDSKÝ, Pavel. Christologie v díle Josepha Ratzingera - Benedikta XVI. *Studia theologica 2010*, roč. 12, č. 3.

K. (?). Kolaborant mluví o statečnosti a věrnosti. *Rovnost 1946*, roč. 62, č. 300.

PILAŘ, Jiří. „Pláč koruny svatováclavské“ a kuráž Jana Zahradníčka. *Tvorba 1945*, roč. 14, č. 16.

UHER, Antonín. Kolaborant, i když nekolaboroval. *Osvobozený našinec 1946*, roč. 79, č. 7.

ZATLOUKAL, Stanislav. Christologie v díle Jana Zahradníčka. *Studia theologica 2008*, roč. 10, č. 1.